

A close-up portrait of a woman with dark hair and bangs, looking slightly to the right. She has striking blue eyes and is wearing a red top with a colorful beaded necklace. The background is dark.

**Дагъыстанлы
къатын 1/2019**

***С праздником 8 Марта,
дорогие женщины!***

«Инсанлар, инсанлар — бийик юлдузлар...»

Артдагы заманларда маъмулат майданчаланы баргъан сайын Интернет кършап бара. Биз суйсекде, суймесек де, амма Интернетни жамият, эл арада пикру тувдурувунда уллу таъсири бар экенине мюкюр болма герекбиз. Шогъар байлавлу болуп, республика газетлер ва журналлар да озлени материалларын сайтларда ерлешдире, тюрлю чаралар, сорав алывлар оьтгере. Шону билмейгенлер кеп аздыр...

Тек тюзюн айтгъанда, бир-бир охувчуланы селенивлери бизин гъайранлыкъгъа кълдырды. Фейсбукда Темиркъазыкъ маълумат къралланы форумунда ортакъчылыкъ этгенибизни гъакъында маълумат ерлешдирген эдик. Жавап гъисапда: ачув, оьчлюк, сайки, кимге тарыкъдыр шо форумлар. Бирдагы гезик «Дагъыстанни инг де гърмекли къатынгишиси» деген конкурсну оьтгерме токъташгъан эдик. Нени булан битди десеги? Онча эрши, маънасыз калималаны магъа алда охумагъа тюшмеген, теманы алгъасавлу кюйде япма тюшдю... Яда башгъа мисал. Жап-жагъил ана электрон сетге оьзюню вуя-гъарай салып йылайгъан 2-3 йыл болагъан яшыны суратын салгъан. Суратны тюбуне: «Яшны токътатып болмайман, не этегенни билмеймен»,— деп де язгъан. Амалсыз гиччипавну устю-бою нас, шайлы уьшюгени де гърюнюп тура. Сайтдагъылар шоссагъат шо суратны яйма руналар, не кемек этейик деп талпынып айланалар... Бир сагъатлар оьтюп, шо кыйывсуз ана: «Яхари, бу масхара эди»,—деп язып чыкъды.

Гъейлер, бизин булан не болуп тура?! Шону суратламакъ учун не сълзлер тапма тарыкъ?! Тынч заманлар

тюгюл экенин англайман. Тек шо инсан бетибизни тас этердей гъалгъа тюшмекге себеп тюгюл чю?! Интернет инг башлап гъар инсанни герти юзюн ача, ону яшавгъа, айланасындагъылагъа янашывун, кылыкъ хасиятларын аян эте.

Гъали биз не гърбиз? Гъатта къатынгишилер сълевюнде, селенивлеринде эдепсиз сълзени къллама гъеч тартымайлар. Булагъа дагъы сълз къруп кългъанмы экен?! Шо оланы кылыкъ даржасын гърсете. Мен, мисал учун, биревлер оьзлер учун этген ашланы суратларын Интернетде ерлешдирегенини маънасын англамайман. Оьзюнден къайры, дагъы бирев де шолай ашны гъазир этип болмай деп эсине гелеми экен? Яда бир уьйде турагъанлар бир-бирин тувгъан гюню булан Интернетден таба кълутлайлар... Сайтларда белгили адамланы сългюп, къайдагъы айтды-кълудуну ягъанланы да гърюп болмайман, олайланы тез «кърдашларымны» сыдырасындан тайдыраман...

Шо бек илыкъ иш...

«Сълзге бек жаваплы кюйде янашма герек. Шо инсангъа Яратгъаныбыз берген лап оьр савгъат»,—дей эди язывчу Гоголь. Гертиден де, янгыз адамгъа берилген аламан. Бизин гъар айтгъан, язгъан сълзюбюз Интернетден таба шоссагъат бютюндюнягъа яйыла. Шо сълз айланабыздагъы рагъмулукъну яда зулмуну артдырамы? Шону ойлашып къарагъыз!

Наида КЕРИМОВА

НОМЕРДЕ БАР:

«ГЮНЕШДЕ» ГЮН ЯРЫКЪ БЕРЕ

Гертиден де, «Гюнешде» гиччипавланы кюлейген юзлерин гърюп, кълванчлы селерин эшитип, бир ажайып тамаша сигърулу ёммакъгъа тюшгендей боласан. Олардан илгъам алып, ругъланып, бары да къайгъы- дертингни нутасан... 5

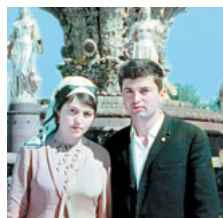
Гертиден де, «Гюнешде» гиччипавланы кюлейген юзлерин гърюп, кълванчлы селерин эшитип, бир ажайып тамаша сигърулу ёммакъгъа тюшгендей боласан. Олардан илгъам алып, ругъланып, бары да къайгъы- дертингни нутасан... 5

ЭСИН САКЪЛАЙГЪАН БУЛАКЪ...

—Колхозлар кърулагъан девюрлерде уллатам юртда янгы ачылгъан артелге тегин кюйде лап яхшы атын берген болгъан. Уланына районда биринчи партия ячейканы къргъан, кызыл партизан М. Айдиевни кызын къатын этип алгъан эди,—деп, Зубалжат лакъырын узата. 10

АСИЛ ТЕРЕКНИ БУТАКЪЛАРЫ ДА ГЪЕЗЕЛ БОЛАР

Бирев де шо балагъны къравулламай эди. О буса посагъагъа гелип, яшынып токътагъан болгъан экен. Оьзюню йылларындан хыйлы жагъил гърюнеген Набиюлла бек жагъ айланышлы адам эди. 26

ЯШАВУН САГЪНАГЪА БАГЪЫШЛАГЪАН

Фаризат мюкюр болагъан кюйде, ол бир де роллар учун режиссёр булан эришмей. Шо буса огъар артыкъ харлы болмай, ич эркинликни сакълала имканлыкъ бере. 34

УЛЛУ АЛЫШЫНЫВЛАНЫ АЛДЫНДА...

Иш ёлдашларынгни гьакъында язма бир заманда да тынч тююл, неге десе, олар журналистлер гьисапда сени гьар сёзюнгно элекден чыгъарып багъа бережек. Буса да, шо «авур» намусну оз бойнубузгъа алып, охувчуларыбызны Гьарун Кьурбановну атындагъы «Дагъыстан» деген РГВК телеканалны генеральный директору Елена Тагьирова булан ювукъдан таныш этме сюебиз. Ол бизин соравларыбызгъа жавап бере туруп, пачалыкъ каналны ёлбашчысы гьисапда не йимик уьстюнлюкlege етишгенини гьакъында хабарлай ва ишини бир нече сырларын ача.

–Къатынгишиге бир уллу пачалыкъ телеканалны башчысы болма къыйын тююлюмю?

– Мен не билеим. Бираз замангъа сама эргишиге айланып бола болгъан бусам айтар эдим. (Кюлей). Масхарасыз айтгъанда, мен ёлбашчыланы къатынлагъа ва эргишилеге бёлмежек эдим. Не башгъадыр, ону башында къалакъаймы яда явлукъму, олар бир йимик озлеге тапшурулгъан ишге жавап бере. Бир затны мекенли билемен, сен загъмат ёлунгда уьст канзилеге оьрленген сайын, озюнго озюнго дагъы да артыкъ талаплар саласан, гьар-бир этеген ишингде къуллугъунга гёре болма къарайсан.

Гертиден де, эргишиден эсе, къатынгиши учун къайсы иш де авурдур. Неге тююл, бизин улкеде, республикада къатынланы ишинден къайры, озге намуслары да кёп.

–Бир нече йыл алгъа къа эргишилер гьакимияттагъы къатынлагъа бир тамаша уьстденсув, писиремейген йимик янаша эди. Гъали нечикдир? Янашыв алышынгъанмы?

– Алышынмагъан. Балики, мен озюнню сынаума къарап янгылыш бола бусам да ярай. Мен ойлашагъан кюйде, бугюн республиканы алдында токътагъан масъалаланы чечивде бу эргиши, ол къатынгиши деп айырма тюшмей. Шо бир де башгъа тююл, сагъа, миллетинге яда тайпа-тухумунга гёре къыймат берегендей болуп токътай. Шо оьтген-битген девюр! Сагъа тапшурув берилген буса, сен шону не этип буса да, бир затгъа да къарамай кютме, яшавгъа чыгъарма герексен.

– Къайдан, неден илгъам ва гюч аласыз?

–Агълумде, ожагъымда, дос-къардашымны арасында. Бизин яшаву-бузда илгъам алардай хыйлы яхшы затлар бар. Тек биз шону озюбюз де билмей къалабыз.

–Сиз гьар-бир затгъа етишмек учун заманыгъызны нечик харжлайсыз?

–Эгер де, Аллагъутаала сени сынама сюе буса, алдынга бир масъаланы сала. Шону булан бирге Ол шону чечмек учун сагъа гюч бере, ёлланы ача. Шо гюч сени ичингде озюнго де билмейген кюйде, заманы гелгенче юхусырап тура. Инсан суйсе, къайсы къыйынлыкъдан да оьтме бола. Эгер де, къатынгиши ёлбашчы болмагъа тавакалыкъ этген сонго, ол не мурадларына етишме сюегенин яхшы биледир ва озюнню имканлыкъларына, гючюне, бажарывлугъуна инадыр.

–Телеканалны директору болуп чыгъыгъыз деген таклифни биринчилей эшитгенде не ойлашдыгъыз?

–Башлап инанып битмедим. Мен озюнню касбу ёлумну лап тюп канзилеринден башлагъанман. Гъатта сизин тамашагъа къалдырма болагъан затны айтайым. Мен озюнню яшав ёлумну журналистика булан байларман деп бир де ойлашмай эдим.

–Телевидениедеги ишигиз сизин къаравларыгъызны алышдыргъан деп айтма боламысыз?

–Боламан. Гертиден де, янги къуллугъум магъа таъсир этди. Мен озюнню имканлыкъларыма, гючюме инагъан болдум. Магъа оз къаравумну, оз пикрумну, янашывумну якълама онгайлыкълартувунду. Сен айтгъан сёз гъавада къалкъып къалмай. Сагъа къулакъса, тынглай...

–Ишигизде не йимик четимликлер булан расланма тюшдю?

–Сагъа янгыз къулакъасып къоймайлар, сени гьар гюн гёрелер. Шо буса бизин ишибизни четим ва къыйын яны. Даим гёз алда болагъанынго, сенден айрыча жыйнакълы болуп турмакъны талап эте. Таныш тююл адамланы озюнго ирия этме, гёрюнеген ва гёрюнмейген «барулардан» оьтмеге, адамланы гёнгюн ачма янгыз телевидение имканлыкъ бере.

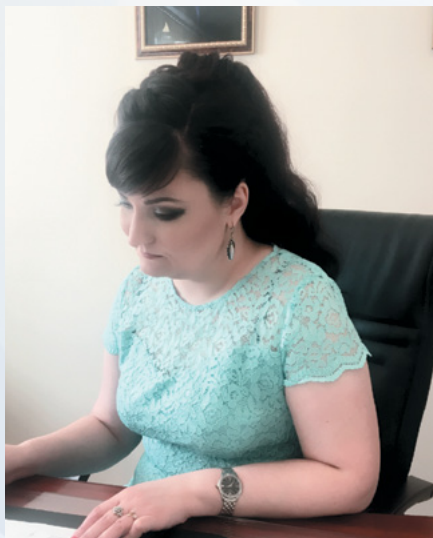
–Къаравчулар экрандан гъазир сюжетни гёре. Тек шону онгармакъ учун нечакъы къыйын тёгюлегенин англап битмейдир деп эсеме геле.

–Телевидение–гьар гюнлюк къаныгъывлу, бир-бирде инживлю загъматны талап этеген ер. Экрандагъы гьар гиччи ва уллу сюжетде онлар булангъы тюрюл-тюрюл касбучулары ортакъчылыгъы, къошуму бар. Айтагъаным, сюжетни, берилишни онгарагъан янгыз журналист тююл.

–Мен озюм де РГВК-дагъы ва ГТРК-дагъы кёп йыллыкъ сынавумдан телевидениеде янгыз ишлеме герекмей, бары да ич масъалаларынгни унутуп яшама тарыкъ экенни билемен...

Тюз айтасыз. Телевидениеге гелегенде къатынгишиге бир ёлну танглама тарыкъ: я сен шо ич масъалаларынгни ариге тебересен яда сен яратывчу адам гьисапда бир уьстюнлюкге де етишип болмажакъсан. Телевидение адамны юта, сыгъып сувун ала. Ол ярты-юрту ярмалап ишлейгенлени узакъгъа къабул этмей.

–Гъалиги телевидениени гьакъында не айтма бола?

–Телевидение замангъа гёре алышынма къарай. Тынч масъала тюгюл. Кёп заманынгны, гючюнгни ала. Сувукъ тарапларда Ватаныны дазуларын сакълайгъан асгерчилеге

токътагъан. Федерал каналлагъа шо якъдан хыйлы тынч, оланы кадр ва финанс имканлыкъларын бизинкилер булан ювукъ этмеге де ярамай.

–РГВК къурулагъанда ойлар, пик-рулар кёп эди. Тек акъча, техника етишмей, декорациялар ёкъ эди. Транспорт булан уллу къыйынлыкъ бола эди. Сан янлы камералар етишмей эди. Гъали гъал нечикдир?

–Озокъда, регион каналны финанс якъдан таъмин этивню масъаласы даим къувунлу гъалда тура. Янгыз бизде тюгюл, бары да регионларда. Тек шогъар да къарамай бизин алдыбызгъа салынагъан масъалаланы гючюбюз чагагъан кюйде чечебиз.

–Интернет–телевидениени биринчи душманы. Сиз шо масъаланы нечик чечесиз?

–Гъали бизин алдыбызда токътагъан аслу масъала–телевидениени янгы къайдаларына гечмек. Гъалиги къаравчулар алдагъылар йимик тю-

– Гъар телеканалны оъзюню туттагъан ери бар. Шогъар гёре РГВК неченчи ердедир?

– Телерадио милли бирлешивнюю маълуматларына гёре, РГВК Россиядагъы 300-ден де артыкъ каналланы арасында –уъюнчю ерде. Артдагъы эки йылны ичинде биз къаравчуларыбызны санаун 5 керенге артдыргъанбыз. Интернетде де биз жанлы кюйде ортакъчылыкъ этебиз. Гъар тюрлю модераторлар, провайдерлер булан тыгъыс байлавукъ юрютебиз. Инстаграмда бизин каналгъа 123 минг адам язылгъан. Бу йыл Яндекс булан дыгъар байладыкъ ва къаравчулар бизин берилишлерибизге суйген заманда къарама бола. Ондан къайры, олар «Одноклассники» ва «в Контакте» деген сетлерде сюжетлерибизни тувра эфирде гёрмеге бола.

–РГВК-ны къайсы берилишлери не къаравчулар артыкъ тергев бере?

–Лап да кёп «Янгы хабарланы заманы» деген берилишге къарала. Хабарлар гюнде эфирге 10 керен чыгъа. Биз пачалыкъ канал экенибизни унутмайбыз.

Къаравчуланы милли тиллерде юрюлеген берилишер де бек тергевюн тарта. Шолагъа шагъарларда да, юртларда да бир йимик сююп къарайлар. Тек тюзюн айтгъанда, олагъа аз заман бериле.

–Милли тиллени гъакъындагъы закон сизин ишигизге таъсир этдими?

–Этмеди. Милли берилишлени къаравчулары артса тюгюл, кемимей. Мен, озокъда, тиллеге байлавлу алышынвлар нечик болажагъын билмеймен,

Елена Алиевна Тагъирова Магъачкъалада тувгъан. 2005-нчи йылда Молдовадагъы Славянск университетни журналистика факультетин охуп битдирген. 2007-нчи йылдан тутуп РГВК «Дагъыстан» каналда чебер берилишлени баш редактору болуп ишлеген. 2015-нчи йылда Дагъыстанны печат ва маълумат министерлигини аналитика управлениесини начальниги этилип белгиленген. 2018-нчи йылны май айындан «Дагъыстан» пачалыкъ телеканалгъа башчылыкъ эте

бир йыл этген къуллугъу эки йылгъа гъисаплана. Мен телевидениеде ишлейгенлени бир йылын эки йылгъа тюгюл, беш йылгъа гъисаплар эдим. Къаравчуланы барысын да рази этердей бир йимик къужурлу берилишлени онгарып турма бажарылмай. Буса да биз яшавну талапларына жавап берме къарайбыз. Интернетни генг кюйде къоллама къаст этебиз.

Сен башчысы бусанг, ишни башрышын даим къолунгдан, тергевюн ден чыгъармай юрютме борчлусан. Неге тюгюл, къаравчулагъа маълуматны етишдиреген гъалиги электрон къайдалары гюн сайын алышына, камиллеше. Биревлер ёрайгъан кюйде, телевидение гъалиги кююнде къалмажакъ, Интернетни девюрю башланажакъ. Мен шону булан рази тюгюлмен. Тек бир тюрлю алышынвлар болажагъына шекленмеймен. Шо саялы регион телеканаллагъа алдынгы технологияланы агъымында турмакны уллу агъамияты бар. Телевидение, гертиден де, алышынвланы алдында

гюл экенин, олар Интернетге артыкъ тергев берегенин биз яхшы англайбыз. Шогъар биз сесленмей, чара гёрмей болмайбыз.

тек биз бары да милли берилишлени сакълама къаст этебиз.

–Оъзюгюзню коллективигизни гъакъында не айтма боласыз?

–Бизин тизив коллективибиз бар. Бизде штатгъа гёре 172 адам ишлей ва шулай имканлыкъдан пайдаланып олагъа барысына да баракалламны билдирме сюемен. Биз бир-бирде оъзюгюзню агъамиятлыгъыбызны, тарыкълыгъыбызны англап битмей-бизми экен деп эсиме геле.

–Каналда сиз оъзлер булан оъктем болагъанлар бармы?

–Озокъда бар! Атларын айта турмасман, амма бютюн командан булан оъктем экенимни айтып боламан.

–Сиз гечеде-гюнде дегенлей ишлейсиз. Шогъар гёре берилеген гъакъны тийишли гёремисиз?

–Артдагъы йылларда телевидениеде хыйлы янгы касбулар арагъа чыкъгъан. Аслу гъалда Интернетдеги иш булан байлавлу. Шо бизге къаравчуларыбызны санавун артдырма ёл бере. Тек шону булан бирге биз гъакъ тёлевню янгыдан къурмагъа борчлу болабыз. Шону мен не учун айтаман? Эгерден адам компьютер дизайн, сурат ва видео булан уста кюйде ишлеп бажара буса ва шону булан бирге язып да бола буса, шотай адам бир вакътини ичинде бир нече компанияларда ишлеп, яхшы къазанма бола. Бизин ишибизде гъар къуллукъчугъа уллу талаплар салына. Биз эфирге бир секундгъа сама гечигип чыкъма болмайбыз. Бизде низам–биринчи ерде. Озокъда, гъар адам аз иш этип, кёп къазанма болагъан ерни излей. Шо саялы бизин алапаларыбызгъа яхшы касбучуну сакълама оътесиз къыйын.

–Телевидениемунда ишлемегелген адамны тюрюкъарадан алышдыра деп айтыла геле. Сиз шону булан разимисиз?

–Толу кюйде рази болуп болмайман. Бизин ишибизни оъзтёречелиги бар. Бизин оъзюгюзню тутагъан, гийинеген кююбюз берилишлени маънасына,

темасына, аслу оюна къыйышывлу болма тарыкъ.

Озокъда, янгы шартлар адамны алышдыра. Уъч йыл алякъда магъа уллу пачалыкъ каналны башчысы болажакъсандеп айтгъан болгъан буса инанып битмес эдим. Шо магъа гъали де ёммакъ йимик гёрюне. Озокъда, алгъан билимлерим, иш сынавум, хасиятым бир ерге де ёкъ болуп гетмеген. Гъали ёлбашчы гысапда кёплени кепине гелмес бир тюрлю къарарлар чыгъарагъанда, эгерден мен простой къуллукъчу болгъан бусам, бирде шотай къарарны къабул этмежегимни англайман. Шону булан бирге магъа бизиз тынч да дюр, неге тюрлю, мен оъзюмде бир вакъти мухбир болгъанман. Касбумну барыда канзилеринден оътгенмен. Мен сюжетни, берилишни, репортажны гъазирлемек учун нечакъы заман герекини, гъар тюрлю проектеге нечакъы харж тарыкълары яхшы билемен. Магъа бу иште биревде бурнумасув тийдирип болмас! (иржая)

–Сиз Печат ва маълумат министерликде де ишлегенсиз. Сизге шо янгы ишигизде кёмек этдими?

–Озокъда, ондагъы ишини къурув къайдасы бизиз башгъа. Амма, мени каналны генеральный директору этип белгилегенде, министерликде топлагъан сынавум, алгъан билимлерим янгы ишимде уллу пайда гелтирди. Айрокъда, документлер булангъы иште сынавунг болмаса, бир ишинг де алгъа юрюмежек.

–Яратывчулукъ ишгезаманыгъыз къаламы?

–Тюрюн айтгъанда, мени гъалиги ишим де–яратывчу иш. Эгерден сиз мени оъзюмню айрыча проектлеримни гъакъында айта бусагъыз, генеральный директорну къуллугъунда шо бажарылагъан зат тюрлю.

–Каналны коллективи сизин нечик къабул этди?

–Яман къабул этмедидир деп чи эсиме геле. Умут этемен арив къабул

этгендир деп. Мени иш ёлдашларым булангъы аралыкъларым ёлбашчы болгъанчагъа да яхшы эди. Мен каналда янгы адам тюрлюмен. Шону булан бирге сен нечик адам болсанг да, гъакимге гъар тюрлю соравлар, оыпкелевлер тувлунмай къалмажакъын яхшы англайман. Шондан къачма кюй ёкъ.

–Сиз оъзюгюз оъзюгюзге ишигизде, яшавугъузда не ёрар эдигиз?

–Ишимде–рейтинглени биринчи ерлеринде болма. Агълю яшавумну тышгъа чыгъарма сюймеймен. Шо саялы бары да муратларымны айтып турмайым.

–Сиз «Мой Дагестан» деген конкурсдан устюнюлюкюйде оътгенлеге не ёрар эдигиз?

–Янгы гъакимлик ишин башлагъанлагъа мен инг башлап оъзлени ерин тутма болагъанлар ёкъ деген ойдан кёп арекде турмакъны ёрар эдим. Кимге буса да биревге байлавлу къарар къабул этегенде, бир мюгълетге сама оъзюнгню ону орнуна салып къара. Шо ишигизде тюрлю къарарлар чыгъарма бек кёмек эте.

Мен шо конкурсда ортакъчылыкъ этгендени бек абурлайман. Олар яшавдан не сюегенни билеген адамлар. Сёз ёругъуна, конкурсда уст гелген Дагъыстанны печат ва маълумат министрлиги биринчи заместители Бадрутдин Магъамматовну гъакъ юрекден къутлама сюемен ва ишинде устюнюлюклер ёрайман.

Шо конкурсдан оътгенлер бизин гъёкюндюрмежегине ва республика яхшы касбучулар булан байынажакъына инанаман. Гъар гюнлюк яшавунда, ишинде конкурсда гёрсетген гюнёрлерин тас этмежегине умут этемен. Бизин жамиятта танкъытны тюрлю къабул этип ва оъзю оъзюню тюрлю къыймат берип болмайгъанлыкъ бар. Эгерден адам шону англай буса, ол даим алгъа юрюжек!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

Озокъда, бары да касбулар сыйлы да дюр, тарыкълы да. Аммачинк де асил, жаваплысы-яшлагъа ана болмакъ, оланы къысматы булан байлавлу касбуну башын тутмакъ. Айрокъда, къанаты къатмагъан бир тигим, тойме чакъы, яшавну ярыгъына янгы гёзюн ачып гелеген гиччипавлар булан доланмакъ да – бир уллу жаваплылыкъ. Шо тармакъны сайлагъанлар бармакъ чакъы гъар сабийни, оланы ата-анасыны алдында кеп уллу намусну бойнуна алгъанлыкъны гьисэтме, озьюнде олагъа бакъгъан якъда ананы гьислери барны сезме тюше. Дагъы ёгъесе, шо адамгъа олар булан ишлеме бажарылмас.

Бугюнлерде Къоркъмаскъала районну Къоркъмаскъала юртундагъы «Гюнеш» (Солнышко) деген яшлар бавуну ёлбашчысы Ума Дадавова Мамаева да шолай битиминден яшлагъа бакъгъан сюов булан озьген. Айтагъаным, ону анасы Зайнап Басировна Ума Мамаева охуп битдирген Къоркъмаскъаланы школасында бек сыйлы, айтылгъан муаллим болгъан. Шо учун да ол гиччинева Уманы да китаплагъа къурдаш болма, яшланы да сиймеге уйретген. Ума Мамаева да анасыны гъайлы янашыву булан ожагъында юрюлеген асил къылыкъланы алып озьсе. Школаны биитдиргенде, бир де къарамай ДГУ-ну филология факультетине де охума тюше.

Шону тамамлагъан сонг, анасыны таза, ярыкъ ёлуна тюшюп, школасында ишлей ва 36 йыл педагогика стажын да топлай. Шо 36 йылны 8 йылын да директорну тарбиялав ишлерине къарайгъан заместители болуп чалыша. Школада дарслар бере туруп да, Къоркъмаскъала районну гъакъылбалыкъ болмагъан яшлагъа къарайгъан инспектору болуп да, огъар нече тюрлю хасиятлы, къылыкълы яшлар булан ёлукъма тюшген. Китапны бетлерин бир-бирлетип ачагъанда йимик, гъар яшны сырларын да ачыкъ этген. Шо гъаракат огъар гиччипавланы нюрлю дюньясына чомулуп, оланы къазанында «къайнама» кёмеке эте.

Анасы Зайнап Басировнаны насигъатларына амин болуп чалыш-

«Гюнешде» гюн ярыкъ бере

гъанлыкълы пучуна гетмей. 2006-нчы йылда Россияны билим беривюню гьюрметли къуллукъчусу деген атгъа, 2018-нчи йылда буса «Йылны инг де яхшы муаллими» деп грантгъа ес бола. 2017-нчи йылда «Билим беривню алдынлысы», 2018-нчи йылда буса, «Чинк де яхшы ёлбашчы» деген конкурсларда ортакъчылыкъ эте.

Ону булангъы лакъыр арада ёлбашчыда не йимик хасиятлар болма герек деп сорайман. Ол шоссаят магъа: – Нечик болсун, айрокъда, бу мени ишимде англавлу, эдепли, къылыкълы болма тарыкъдан къайры, чыдамлыкъ да, инамлыкъ да герек. Мени эсиме геле, адам гъали шу мени билимим, устынюклерим таманлыкъ эте деп къол силлеп къойма тюшмей. Билимлерин камиллешдирмеге, дагъыдан дагъы оьрлюкlege етишме талпынма тарыкъ. Бу яшлар бавуну гъакъында айтсам, биз мунда уставгъа гёре, гиччипавланы 3 йылындан алабыз. Неге тюгюл, бизде шо чагъындагъы яшлагъа шартлар болдурулгъан. Россияны Президентини май айдагъы указларына гёре, гезикни аз этмек учун яшлар бавуна кеплени алмагъа тюше. Озокъда, группаларда яшлар кеп, тек талаплардан артыкъ тюгюл. Бизишибизни Вераксыны «От рождения до школы», М. Байрамбековну «Региональная образовательная программа дошкольного образования» деген программаларына гёре къурабыз.

Ума Дадавова гъар яшгъа бир тил таба, оланы къыйыны-тынчына къулакъаса. – Бизде тынчтурмас, чарчымлы яшлар ёкъ демеге ярай, – деп узата ол лакъырын. Озокъда, гъар гиччипавну хасиятлары тюрлю-тюрлю бола. Шо учун бизде гиччипавланы юрегини эшиклерин ачып, олагъа ёл табып болагъан англавлу касбучулар ишлей. Олар учун толу кюйде имканлыкълар болдурма къаст этебиз. Бары да группаларда тийишли алатлар, оюнчакълар, предметлер бар. Бизде оюн ва спорт майданчалар да онгарылгъан. Ери гелгенде эсгерип къояйым, яшлар баву ачылгъандан берли, администрацияны янындан якълав да тапгъанбыз.

У. Мамаева ёлбашчылыкъ этеген яшлар бавунда оланы пагъмуларын ачмакъ, оьсдюремек мурадта «Одаренные дети» деген программагъа гёре гъаракат юрюлегени де тергевню тартмай къоймай. Шолай къастлар булан йылны башындан тутуп гиччипавлар учун 10 тюрлю кружок иш гёре. Ондан къайры да, гюбелеклер йимик, яшавдан къуванып, учуп айланагъан яшлар гъар тюрлю республика, район, онлайн конкурсларда ортакъчылыкъ этип, савгъатлы ерлер къазанагъанындан да сююнмей болмайсан чы.

– Бизин яшлар бавунда мердешленип гелген, бир де къутгъармай оьтгерген байрамларыбыз, гюнлерибиз бар, – дей Ума Мамаева лакъырын узата туруп.

«Тюрк тиллени лап да асили бизде», – деген ярыкъландырывчубуз ва тенгсиз алимибиз – Абусупьян Акаев. Буса да, ардагы 20 йылланы боюнда халкъыбызны ругъ байлыгы – ана тилибизге этилеген тергев де, ону булан бирге тилибизге янашыв да осал болуп барагъангъа талчыкъмай болмайсан. Арагъа билим беривню янгы стандартларыны ва бирлешген пачалыкъ экзаменни (ЕГЭ) чыкъмакълыгы тил бар кююнде сакъланып тургъан гиччи юртларыбызда да кюму къ тилибиз экинчи даражалы тилге айланып барагъаны саялыдыр.

«ЮРЕГИ КЮР, ГЕНГЮ ТОКЪ...»

Ата-аналар авлетлери учун ана тил дарслар болмаса да ярайгъан дарсгъа ймик къарайлар. Амалгъа геле туруп, бирлери оланы кюму къ тилден эркин этмеге де къасткъылалар. Себеби де, шо баягы – ЕГЭ. Сайки, ана тилибизни орнунда орус тил, математика яда озге ЕГЭ-ге къошулгъан предметлерден дарслар юрюлсе, яшлагъа пачалыкъ экзаменлерден чыкъмагъа енгил болажакъ. Гъалны шо ерлери гъакъда теренден ойлашып къараса, школаларда ана тиллерден дарс береген муаллимлерден бары да зат гъасил болмаса да, олар кеп затны ёлгъа йибериپ болагъаны англашыла.

Мен бир вакъти ана тилден дарс береген муаллим башлап ана тилни оьтесиз бек соймеге борчлу экенни гъакъында язгъан эдим. Гъали дешо сёзлени такрарламагъа соймеймен. Амма бугюн муаллимге охувчулагъа янгыз ана тилни теориясын уьйретип къойса бажарылмай. Олар яшланы юреклеринде ана тилибизге, халкъыбызгъа бакъгъан

сюювню оьртенин уллу гюч булан якъмагъа гъаракат этмеге де герек. Яшлар белгили язвчуларыбыз ва шаирлерибиз, алимлерибиз ва игитлерибиз гъакъда башлап кюму къ адабият дарсда муаллимден билмеге герек. Охувчусуну пагъмусун ачывда ва ону оьсдюрювде башлап муаллим ортакъчылыкъ этмеге де борчлу.

Озокъда, оьзюню гъар дарсын шо меселде юрютмеге къаст этеген муаллимлер къайсы юртда да бардыр. Мен оьзюню гъакъында язмагъа сюеген Хамама тюртдагы Рашит Бекишевни атындагы 1 номерли орта школада кюму къ тилден ва адабиятдан дарс береген Райиса Ногъаева – шотай муаллимлени бириси. Ол оьзюню гъар дарсын ачыкъ дарс гъисапда юрютмеге гъаракат эте ва ону дарсларында охувчу яшлар янгыз белгиленген темагъа гёре билимин толумлашдырып къоймай, кюму къ халкъны тарихини ва белгили адамларыны гъакъында да бай маълуматлар алалар.

Райиса Ногъаева 1978-нчи йыл Хамама тюртда тувгъан. Ата юр-

тундагы орта школаны битдирген сонг, Хасавюртдагы педагогика коллежине охума тюше. Коллежни ол оьр къыйматлагъа тамамлап, 1998-нчи йылда ата юртундагы 1 номерли орта школада ана тил ва адабият дарсланы муаллими гъисапда загъмат ёлун башлай.

–Мени муаллим болмагъа яшдан тутуп иштагълыгъым бар эди, – деп хабарлай Райиса Ногъаева. –Школадан къайтгъан сонг, кюрчакъларым булан школа ойнай эдим. Гъар гезик муаллим де оьзюм бола эдим. Школаны битген сонг да, кеп ойлашмай, Хасавюртдагы Зайналабит Батырмурзаевни атындагы муаллимлени гъазирлейген коллежге охумагъа тюшдюм.

Ана тилибизге бакъгъан сююв Райиса Ногъаеваны юрегинде яшлай уяна. Школада охуйгъан йылларында ана тилден дарс береген Ибрайыл Гъажимуратов ёлбашчылыкъ этеген «Яш къаламлар» деген кружокгъа юрюмеге башлай.

Кружокну ёлбашчысыны къастлыгы булан Райиса Ногъаева кюму къ халкъыбызны белгили

вакиллерини гъакъында кѣп зат биле, оъзю де биринчи шиъруларын вамакъалаларын шо йылларда школада гъазирленегентамгазетгеязып чыгъара. Йыллар булан Райисаны къаламы даитти бола, онупагъмусу да ачыла. Бабаюрт районну «Молтюшюм учун» деген район газети булан байлавлукъ тута, шиърулары, макъалалары буса газетни бетлеринде чыкъмагъа башлай.

Ата юртундагъы школада ана тилден дарс бере туруп, Райиса Ногъаева шонда къурулгъан театр кружокну ёлбашчысы болуп да чалыша. Кружокда яшлар булан белгили къумукъ язвчуланы пьесаларын сагънагъа салалар, гъар тюрлю юрт ва район оьлчевдеги байрамларда ортакъчылыкъ этелер.

Озокъда, шо ишлени юрте туруп, Райиса Ногъаева оъзюню тувра борчларын намуслу кюте. Гъар дарсгъа ол тындырыкълы кюйде гъазир бола, яшлардан мугъкам билимлени талап эте. Райиса Ногъаеваны охувчулары къошулмай ана тилден ва адабиятдан район оьлчевде оьтгерилеген бир ярыш да къутгъарылмай десе де ялгъан болмас. Райиса Ногъаеваны охувчулары район ва республика оьлчевде оьтгерилген олимпиадаларда алдынлы ерлени къазангъанлары да аз туююл. Шолай, 2016-2017-нчи охув йылда ана тилден оьтгерилген республика олимпиадасында ону охувчу къызы Селима Салаватова 2-нчи ерни алды.

Р. Ногъаеваны охувчулары школада, юртда, районда болагъан чараларда да ортакъчылыкъ этелер, юрт ва район китапханасы булан байлавлукъ тута.

—Мени учун лап да гѣрмекли агъвалат 2005-нчи йылда болду, — деп хабарлай Райиса Ногъаева. — Шо йыл районда ана тиллени муаллимлерини арасында оьтгерилген район конкурсунда алдынлы ерни алып, магъа республика оьлчевдеги конкурса да ортакъчылыкъ этмеге насип болду. Конкурс Дагъыстанны бары да районларыны лап да

яхшы муаллимлерин жыйгъан эди.

Лап да яхшы муаллимлени арасында чинк де яхшысы болмакъ, озокъда, тынч иш туююл. Амма Райиса Ногъаеваны муаллимлик пагъмусуна конкурсу ортакъчыларыны бажарывлугъун багъалайгъанлар лап да оьр къыймат бере ва Райиса Ногъаева «Ана тиллени инг де яхшы муаллими» деген VIII республика конкурсунда биринчи ерни ала. Шо йыл огъар «Дагъыстанны билим беривюню отличниги» деген ат да бериле.

Райиса Ногъаева оъзюню бай сынавундан яш муаллимлерине де пай тийдире. Ол артдагъы йыл къумукъ муаллимлеге кѣмек гъисапда чыкъмагъа башлагъан «Бизин тил» деген журнал булан да аралыкъ юрте, журналны бетлеринде ону билим беривде янгы къайдаланы къоллаву гъакъында агъамиятлы макъалалары чыгъа. Райиса Ногъаева оъзю де мюкюр болгъан кюйде, ана тилден ва адабиятдан юрюлеген гъар дарсын охувчуланы тилини чеберлигин, сѣз байлыгъын, тергевюн, билимлерин, яшавдан англавун артдырывгъа бакъдырмагъа гъаракат эте.

—Ана тилден дарс береген муаллим оъзюню охувчуларын къумукълагъа хас болгъан намусда ва эдепде, къумукъ ругъда ва

халкъыбызгъа бакъгъан сюювде тарбияламагъа борчлу. Эгер шо алдынлы масъаланы уьстюнде ишлеп бажармайгъан муаллим оъзюню борчларын толу кюйде кютюп де болмай деп эсиме геле, — дей Райиса Ногъаева.

Райиса Ногъаева:

*Къылыкъдан итти, къылдан инче
Къания сѣзге къарыв ёкъ...*

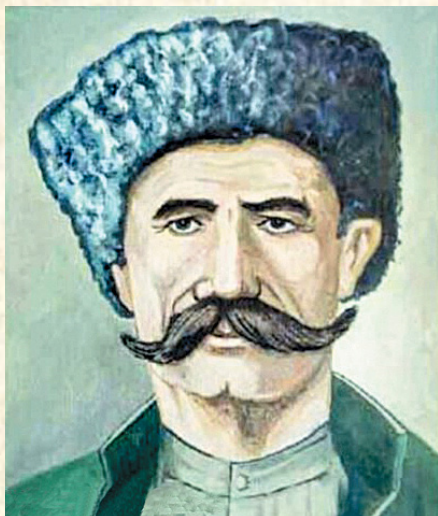
Аталаны йырын йырлап

Юрегим кюр, гѣнгюм токъ, — деген сѣзлени кѣп такрарлай. Шо сѣзлер Райиса Ногъаеваны яшавуну ва муаллимлик касбусуну баш мурады болуп токътагъан. Чинкдеси, ол оъзюню охувчуларын да шо ругъда тарбияламагъа къаст эте.

Мен оьрде де эсгерип гетген йимик, ана тилни муаллими башлап оъзюню халкъыны патриоту, ону аркъатаяву болмагъа герек. Ёгъесе, муаллим оъзюню охувчуларына ва тилибизге бакъгъан янашивну яхшы янгъа алышдырып бир де болмажакъ. Райиса Ногъаева шо якъдан алгъанда да, кѣплер учун уьлгюге салынмагъа ярай ва бизин школаларда шолай муаллимлер бар туруп, тилибизни ва шону булан бирге халкъыбызны гелегеги де талайлы болажакъгъа шеклик ёкъ.

ГЕРЕЙХАН ГЪАЖИЕВ

ЮРЕТИ АЙТЫП ЙЫРЛАГЪАН ...

*Мне б штрафных быков иметь
Больше, нежели волос,
Чтоб старшинам Урахи*

Каждый день давать троих,—деп йырлай болгъан аты айтылгъан даргили шаир Омарла Батырай. Ол XIX асруну экинчи яртысында яшагъан. Ону йырлары тав булакъны сувудай таза. Оларда къоччакълыкъ, тавакаллыкъ, эргишилик, загъматны адамы макъталып гелген. Шо саялы мисгин халкъгъа бек ювукъ ва англашыла болгъан.

Тек ону инг де гючлю, таъсирли шиърулары сюювге багъышлангъан. Шаирни сююв лирикасы айрыча ругъ булан язылгъан. Ону йырлары бугюн де адамлагъа гючлю таъсир эте, гъалеклендире, ойлар тувдура.

Батырай Дарги округну Урахи деген юртунда тувгъан. Батырайны яш йылларыны гъакъында онча кёп маълумат сакъланмагъан. Балики, тав юртдагъы уланъяшны адатлы яшаву йимик оьтгендир. Шаир булан бир девюрде яшагъанлардан къалгъан эсге алывларда Батырай мактапда охумагъан деп айтыла. Шаирни анасы Шамай хыйлы халкъ йырланы биле ва уста кюйде йырлай болгъан. Яшларында да макъамлагъа иштагълыкъ тувдургъан. Гиччи Батырай анасыны йырларын

эсинде сакълап, гиччи чонгурну да алып, оьзю де йырлама къарай болгъан.

Урахини бай-бийлери Батырайны харлысыз хасияты ва сюювню гъакъындагъы йырлары саялы сюймей болгъан. Очарларда, жыйынларда йырламасын деп тутгъан болгъанлар. Гъар йырлагъан йыры саялы къоду сала яда юртдан къувалай болгъан.

Тек ону йырларын бек уштагъан къурдашлары Батырайгъа тынглама сюйгенде, оьз арасында алданокъ акъча жыйып, старшиналагъа къоду телей болгъан. Ону йырлайгъан тавушун эшитип, бир-бирде очарларда къызлар да жыйыла эди. Шоланы бирисин Батырай бек ушатып къоя.

Къызны аты Аминат болгъан.

Батырайны ва Аминатны сюювюн адабият ахтарывчулар башгъа-башгъа кюйде суратлайлар. Биз буса сизге агъвалатланы гертиден де болгъан кююнде хабарлажакъбыз.

Батырай 14 йыллыкъ Аминатны гъакъ юрекден сююп къала. Инче белли къызъяшны гёзалдына гелтирип, сюйгенине багъышлап йырлар чыгъара:

*Телеграфный столб в пути—
Гордо поднятый твой стан.*

*Ослепительны глаза
Как фарфоровый стакан.
Брови, точно в два ряда,
Вдоль стаканов провода.*

... Аминатгъа 15 йыл битгенде, Батырайны дос-къардашы ону тилеме гелечилер йибере. Тек Аминатны анасы къызын «далалайчыгъа» берме рази болмай. Батырай талчыгъып :

*Я ношу в груди огонь,
Гибель сеющий в лесах,
Но когда, не знаю сам,
Он испепелит меня.
Разрушительницу гор—
Бурю—я ношу в глазах,
Но когда, не знаю сам,
В прах сметет она меня.*

Шу йырны Аминат, айрокъда, бек ушата болгъан.

Батырай Аминатдан ону къачырма разилик ала. Яш шаир онгайлы мюгълетни къаравуллап, Аминатны абзарларындан гёз айырмай.

Шолай мюгълет етише. Гюндюз вакъти Аминат къурдаш къыз булан ерли оьзенге сув алма бара. Батырай шоссагъат инбашларына ямучу ташлап, атын ерлеп, тувра оьзенге багъып бакъдыра. «Кимдир сувну булгъайгъан»,—деп, ол сюйгенини тавушун эшите ва ювукъ

болгъанда ону кьоркыгъан гёзлерингёре. Бартырай ювукъ болуп кызлагъа салам бере.

Аминат къашларын тюйсе де, иржайывун яшырып сорай:

–Неге сувну булгъайсан?

–Чалталгъасапагъагъан сувну булгъама бажырлмай. Гёреми сен, сув таза болду, – деп жавап бере Батырай.

–Сени акъчалыгъынгдан сув ичме яраймы? – дей Батырай.

–Атдан тюшме суймеймисен?– деп Аминат инбашларын кыса.

–Иши тюзелгенни сие буса ёлгъа чыкыгъан адамгъа атдан тюшме ярамай деп айтыла,– дей Батырай.

–Муратларынга етишме насип болсун, Батырай! – деп, Аминатны кьурдашы акъчалыгъын улангъа узатма къарай.

Тек Аминат алдынлыкъ этип Батырайгъа ювукъ бола. Улан энкейип, суйгенин кьучакълап алып, атны устыне ташлай. Устын ямучу булан яба ва Аминатны кьурдашы сесленгенче, атын чапдырта, озенни ари ягъына чыгъарып, къамучусу булан кьувалай...

Аминатны кьурдашы вугъарай салып кычыра туруп юртгъа багъып чаба.

Батырай атын токътатмай ёлун узата. Бир кьолунда югенлер, бириси булан суйгенин бек тутгъан.

Шо мюгълетде ичинде янги йыр ва макъам тувулуна. Сюювню йыры!

*Я, как сокол на скале,
Видно, лишь затем рожден,
Чтобы пару зорких глаз
Не спускать с тебя одной.
Я, как лев среди лесов,
Лишь затем, как видно, рос,
Чтобы гордость укротив,
О любви тебе твердить.*

Батырай атны токътатып, югенлерин чалына ташлап,

Аминатны устынден ямучуну ала...

–Сен мени къайда алып барасан, Батырай? – деп сорай Аминат.

–Аявлум, бизге юртда кьалма ярамай. Бир-эки гюн яшынып чыдама тюшежек, гёерсен бары да зат тюзележек.

–Мени анам бир гюнден тюгюл, бир йылдан да разилигин бермежек...

–Бережек. Сени атанг сав болгъан буса чы, иш шу ерлеге ерли чыкымас эди... Сен озюнг нечиксен, суйгеним?– деди Батырай.

Аминат теренден кюстюнюп: «Я Аллагъым»,– деп айтма болду. Шо ону ичинде не болуп турагъанын алив суратлай эди.

Батырай Аминатны дос-къардашына тапшура. Той болгъанча, ол оларда кьалажагъын билдире. Батырай Аминатны анасыны разилигин алгъанча сав йылобте.

Батырайны йырларында кьатынгиши дюньядагъы–лап гёзел

ва рагъмулу инсан. Шо саялы гъар кьатынгиши насипден ва сюювден магърюм кьалма гекмей. Батырайны йырлары гъалиги охувчулагъа шонча да таъсир эте буса, о заманларда шоланы нечик гючю болгъанны бизге англама да кыйын. О девюрлерде тавларда ожакъда кыыз тувмакыны яхшы ишге гысапламай эди.

Батырай эсги мердешлеге гёре яшама суймеген. Ол озюню ёлу булан юрюю ва юреги айтып йырлагъан.

Ол озюню суйгенини гьакында йырлай болгъан.

Уланы Умалатны биринчи яшы тувгъанда, Батырай гиччинев кызны кьолуна алып:

*Кто на лоб её взглянет
Покачается,
Кто в глаза её глянет,–
Ниц упадет...–* деп айтгъан болгъан дей.

ПАТИМАТ ВАГЪИТОВА

ЭСИН САКЪЛАЙГЪАН БУЛАКЪ...

Гъар тарихи девюр, Ер юзюн алышдырагъанда йимик, адамланы дюнъя къаравларын да алышдыра гелген маданият хазнасы архитектураны, инчесаниятны багъасы ёкъ – сыйлы эсделикleri, бырынгы адатлары ва мердешleri. Гетген асрулар гъалиги заманлар булан чатырашып бизин учун дюнъяны гележегини гъакъында маълумат бере, даимликни ва дазусу ёкъ аламны сырларын ачма кёмек эте.

ЯШДА ГЁРГЕН ЯШЫНМАС

Тарихчи, Тахо-Година атындагы милли республика музейни Акъуша райондагы филиалыны директору Зубалжат Мирзаева биз озюнде тувгъан анадаш ерлер гъали де бырынгылыкны хыйлы белгилерин сакълап турагъанына инана. Шолар адамны дюнъя къаравларын генглешдирегенден къайры, гъалиги маданиятны да байындыра, милли озтёречеликни сакълама имканлыкъ бере. Зубалжат хыйлы йыллар эсги алатланы жыя туруп, уьюн-абзарын ачыкъ кёкню тюрбюндеги музейге айландырып битген эди. Гъар табылгъан янгы экспонатгъа ол бир уллу савгъатгъа йимик сююне эди.

Шо ишни къачан башлагъанны, нече йыл юрютегенни Зубалжат озю де унутуп битгенге ошай. Оз заманында ол школаны битдирип, университетни тарихи факультетине охума тюше. Оьр билим алгъан

сонг, ата юртундагы школада ишлермен деп ойлаша.

–Сени айланадагы яшавгъа янашагъанынгдан, нечик къабул этегенлигингден кёп зат гъасил бола,–деп хабарлай Зубалжат. –Сюйсе болсун шо озлеге биз уьйренип битген къарлы тавлар ядагъар абатда сагъа оьтген девюрлени, тарихи агъвалатланы эсге салагъан ата юртунг... Ол аты данггъа айтылгъан юртлуларыны, уллатасы Иса Магъамматовну эсге ала. Исаны бу бойларда танымайгъан не уллу, не гиччи болмагъан. Ол савдюгерчи гъисапда Ирандан халилер гелтирип сата болгъан. Акъушаны къапортасында уллу уьйлер ишлеген.

–Колхозлар къурулагъан девюрлерде уллатам юртда янгы ачылгъан артелге тегин кюйде лап яхшы атын берген болгъан. Уланына районда биринчи партия ячейканы къургъан, къызыл партизан М. Айдиевни къызын къатын

этип алгъан эди,–деп, Зубалжат лакъырын узата.

Зубалжатны анасы Абидат Айдиеваны да районда яхшы таный эдилер. Ол бир нече керен район советни депутаты этилинип сайлангъан. Уллу къуллукъларда ишлемесе де, ону сёзю районда тутула эди. Атасы Гьусен Исаев бек йымышакъ, рагъмулу адам болгъан. Тек ери гелгенде, гerti эргиши хасиятын гёрсетип гелген. Ол яшавда инг де гётерип болмайгъан адилсизлик эди. Тюзлюк учун къанын-жанын аямажакъ эди. Ону йимик районда математиканы билеген дагы инсан болгъан буса тамаша. Къуру санавланы, гъисапланы дюнъясында доланып турса да, Гюнчыгъыш поэзияны барысын да гёнгюнден биле эди.

–Атам-анам бир затны да гёземеликге этмей эди. Халкъ арада алив болуп гёрюнме де къарамай эди. Акъгъа акъ дей эди, гёкге гёк дей эди. Бизин де шолай тарбиялап

гелген. Ахшамлар барыбыз да бир столну айланасында жыйылагъан да, авуздан-авузгъа айтыла гелген бырынгъы агъвалатланы гъакъын да узун ва къужурлу лакъырларын башлай эди. Биз де, яшлар, атаманама авзубузну ачып, шып болуп тынглай эдик. Олар бизге милли адатланы, мердешлени бешикден тутуп дегенлей сингдирген.

ГИЧЧИ ВАТАНЫМ

Шолай оьтген девюрлени дюньясында яшдан тутуп оьсюп гелген жагъил педагогну яшав къаравлары да амалгъа геле, беклеше, анадаш ерлерине башгъа гьзден тергевлю кюйде къарама борчлу эте. Муаллим болгъан сонг, ол ташгъа айлангъан жыгъыржакъланы, бырынгъы савут-сабаны, хынжал-шеьшгени жыйма башлай...

—Сигмамахи орта школаны охучуларын археология ахтарывлар юрюлеген ерлеге биринчилей экскурсиягъа алып баргъан кююмяхшы эсимде къалгъан,—деп хабарлай Зубалжат Гьусеновна. —Шо мени яшавумну инг де насипли вакътилер болгъандыр. Аллагъ рази болсун эриме, ол мени гьар-бир ишимде якълай эди. Насигъатчы да дюр эди, къурдаш да. Магъаммат-Гъабиб булан биз университетде охуйгъан йылларыбызда къошулгъанбыз...

Университетни битдиреген вакъти Зубалжат эки яшны анасы эди: уланы Сулейман ва къызы Салимат. Сонг гечге таба къызы Аминат ва уланы Ялдар тувду. Зубалжат Гьусеновна мюкюр болагъан кюйде, огъар агълю яшав, ожакъны юрютюв бир де къыйын тиймеген.

Оьтген заманланы эсге ала туруп, ол юрт школада ишлейген вакътилерине къайта. Партияны район комитети гъаракатчы, бажарывлу жагъил муаллимни дьрт школаны бирлешген партия къурумуну башчысы этип белгилей.

—Шо гележекге къатты инамлыкъ булангъы, гьетеринки ругъну, алгъа талпынывну йыллары эди,—дей Зубалжат Гьусеновна. —Биз оьзюбюзню зор алышынывланы тувра ортакъчылары йимик гъис эте эдик.

Насипли заманлар 90-нчы йыллар башлангъанча узатылып турду. Шо вакътилерде кьбюсю дагъыстанлылар йимик, Зубалжат да базар аралыкъланы толкъунуна тюшюп, далапчылыкъ ишге уруна. Башлап натижалар яман да болмагъан.

—Шо пасат девюрлерде акъча гелеген кююнде, нече де тез гетип де къала эди. Адамлар бир гюнню ичинде кьтюр бола эди. Тек мени йимик, дагъы да хыйлылагъа шо сынавдан да оьтме герек болгъандыр. Далапчылыкъ мени ишим тюгюл экенге мекенли тюшюндю,—деп эсге ала Зубалжат.

МЕНИ ЮРЕГИМНИ МУЗЕЙИ...

Амма шо гьар да къарамай Зубалжат базардан базаргъа чаба туруп, тарихге бакъгъан якъдагъы тергевлю осаллашдырмай, алда йимик чола тюшгенде, райондан айланып эсги экспонатланы жыя. Шо огъар яшавдатувунгъан четимликлени аз замангъа буса да унутма кьмек эте. О замангъа Мирзаевлени ую бир уллу музейге айланып битген эди. Адамлар ол эсги алагъожаны жыягъанын эшитип, Мирзаевлени абзарына оьзлеге тарыкъ тюгюл гьар тюрлю затланы ташый болгъан. Шоланы арасында сийрек ёлугъагъан, къайсы музейде сююне туруп сатып алардай экспонатлар да къаршы бола. Шо вакътилерде Дагъыстанны маданият министри болуп ишлейген З. Сулеймановагъа анадаш районунда музей уй къурулгъан деген хабар етише ва ол Зубалжатны оьзюню янына чакъыра. Ювукъдан таныш болгъан сонг, министр Зубалжатгъа Акъуша районда пачалыкъ музей ачма токъташгъанын билдире ва шо музейни башын тутуп ишлерин юрютме огъар тапшурма сюегенин айта. «Сенден къайры, шо намусну бойнуна алып кютме болажакъ дагъы адамны билмеймен»,—деген З. Сулейманова. Башлапгъы вакътилерде янгы ачылгъан район музейге Дагъыстанны бирлешген пачалыкъ музейи уллу кьмек этген. Олар оьзлени фондларындан Акъушагъа

200-ден де артыкъ экспонатлар бакъдыргъан. Ондан къайры, Мирзаевлени уй-абзарында сакъланып турагъан бары да эсги алагъожа район музейге гьче.

—Озюкъда, гьар-бир янгы ишни башлама тынч тюгюл. Инг алдын музей учун онгайлы бина тапма герек эди,—дей Зубалжат Гьусеновна.—Бир эбе-хырлы ер сама гьрсетигиз деп, нече-нече гъакимлени уьстюне баргъанман. Тек музейге орунлашма ер табылгъан сонг да аваралар шону булан битип къалмады. Бюджетден гьрсетилеген кьтүсуз акъчалагъа мен бир залны да онгарып болмажакъ эдим. Макътанып айтагъаным тюгюл, къычырыкълы сьзлеге де гъисапламагъыз, тек музей болмаса ярамайгъан деген ой мени шонча да къуршагъан эди. Шо саялы оьзюмню янымдан харж чыгъарып музейни ичин онгарма башладым. Музейни ачыв мени яшавумну аслу иши ва маънасы болуп токътады. Оьзгелеге де, инг башлап оьзюм оьзюме музейни къуруп болажакъгъымны исбат этме сюе эдим.

АСРУЛАНЫ АНГЫ

Зубалжат Гьусеновна янгы табылгъан экспонатгъа къарап, шо къайсы девюрлерде амалгъа гелгенин шоссагъат токъташдырып бола. Тышдан гелтирилген затмы яда ерли усталаны кьолундан чыккъанмы, шону да айтып бережек. Музейге гелегенлер ичине аякъгийимлерин чечип гирелер.

Шону да маънасы бар деп гысап эте музейни директору: къаравчу межитге гирегендей, минг йыллык, асруланы сезе гелген тарихлеге чомулагъанын гыс этмеге герек.

Гъар экспонатны илму паспорту бар. Директор айтагъан кюйде, музейни посагъасындан биринчилей абат басагъанлар гъайран болуп гетелер. Мисал учун, дёрт минг йыллар алдын яратылгъан будайны уватагъан ташланы гёргенде, о девюрлердеги адамланы гъакъылына, бажарывлугъуна тамаша болалар. Ташланы кырыйында агъачдан этилген савут-саба тизилген. Сукараланы, бошгъапланы ягъаларын бырынгы накъышлар безей. Олар гюнчыгъыш накъышлагъа парх бере.

Зубалжат Гьусеновна алимлери гъалиги Акъуша районну топуракларында эки миллион йыл алгъа къда да адамлар яшай болгъан деген токъташдырывлары булан обкътем бола ва гъар экспонатны гъакъында сагъатлар булан хабарлама гъазир.

—Оьтген асруланы гёзден гечирегенде, гъалиги яшавну, гюнлюк авараларынгны унутасан,—дей Зубалжат Мирзаева.

ЯНГЫ БИНА КЪУРУЛАЖАКЪ

Акъуша район музейинде Дагъыстан кьол усталаны обтесиз

бай экспонатлары жыйылгъан. Шоланы арасында XIX асрудагъы къатынгыши костюмлар айрыча тергевню тарта.

—Арадан 100 йыллар оьтген. Къарагъыз гъали, къумачны сан янына, капотну тигилген кююне,—деп, Зубалжат Гьусеновна мени къатынгышини уьст опуракларына тергевюмню бакъдыра.

Директорну кабинетини лап гёрюнеген еринде гъайдакъ усталаны думлары ерлешдирилген. Музейни башчысы англатагъангъа гёре, шолар аслу гъалда янгы тувгъан яшлагъа ядаянгы къошулгъан жагъиллеге байлавлу болуп согъула болгъан.

Бизден кёп арек заманлар тьюгюл буса да, З.Мирзаева совет девюрлерден калгъан кагъызланы, документлени бек асырап сакълай.

—Нечик девюр, нечик адамлар эди! Оьзлени оьр муратлары учун яшавун берме гъазир эди,—деп сукълана ол.

О заманлардан кългъан экспонатланы арасында Акъуша районну фольклор ансамбли 1969-нчу йылда Польшаны Закопан шагъарында оьтгерилген халкъара фестивалында къазангъан «Алтын балтаны» гысаплай.

Музейден чыгъып директорну уйлерине гёчебиз. Уйлери де музей йимик безендирилген. Музейни майданчаларында бары

да экспонатланы ерлешдирме бажарылмай. Тек ювукъ арада шо масъала да чечилер деген умут бар. Районну башчысы Агъмат Магъарамовну къарары булан музейни янгы бинасы къурулажакъ, шогъар тийишли акъча маялар да гёрсетилген. Ондан къайры, Зубалжат Гьусеновна тезден берли районну Эсделик китабын чыгъарма хыял эте. Шогъар тарыкъ чакъы харжны ерли далапчылар оьз бойнуна алма сёз берген. Директорну олай дагъы да хыйлы ойлары бар.

—Музейге гелегенлер аслу гъалда кимлердир?—деп сорайман огъар.

—Аслу гъалда школаланы охувчулары, айлана юртланы халкъы, оьзге районлардан ва шагъарлардан гелген кьонакълар. Оланы арасында тыш пачалыкълардан гелгенлер де бола,—дей Зубалжат Гьусеновна. —Ёравланы китабын ачып, охуп къарасагъыз адамлар музейибизге нечик янашагъанын, бизин ишибизге не кыймат берегенин англажакъсыз...

ЯШАВНУ МУАЛЛИМИ

Зубалжат Гьусеновна эл арада баргъан сайын эсги адатланы ва мердешлени кюрчюлери бузула барагъанына бек талчыгъа.

—Заманлар адамланы ачувлу этген,—дей ол. —Олар бир-бирине иржаймайгъан, йылы, исси сёзлер айтмайгъан, къатнамайгъан болгъан. Кёбюсю дагъыстанлылар яшавда оьзлени ерин табып болмай. Инсан аралыкълар базарда йимик, алыш-беришге айланып битген. Тек Дагъыстан янгыражагъына мен инанаман. Ичибизде ата-бабаларыбыздан кългъан ялын гъали де сёнюп битмеген. Эрте-геч гележек наслу Ватаныны тарихине, оьтген девюрлени макътавлу адамларына герти тергев берме башлажагъын билемен. Олардан уьлгю алмай, олардан ругъланмай, оланы сынавун кьолламай яшавда уьстюнлюк-леге, уллу даражалагъа етишме боламы?! Тарих—яшавну муаллими! Гелигиз, шону унутмайкы!

Айшат ТАЖУДИНОВА

Сюювню танглагъыз!

Магъа эрлер булан тюзелип яшама онча насип болмады. Башгъалар айтагъан кюйде, мен эрши кыыз да тюгюл эдим. Ондан къайры, танывлу, абурлу тайпа-тухумдан чыкыгъанман. Тек неге буса да, бизин ожакыгъа гелечилер алгъасамай эди. Гечге таба мен англадым: оланы кёбюсю мени къатты хасиятлы атамдан тартына болгъан. О айтгъан бар эди, айтмагъаны ёкъ эди. Ол биревню де пикрусуну кюлакъасма сюймей эди.

22 йыл чагъымда, институтну битдирме бир мюгълет къалып турагъанда дегенлей, мени тилейген бирев де ёкъ эди. Шо атам-анамны бек талчыкыдыра эди.

Бир гезик институтну ахырынчы курсунда кюрдашым Айида бизин булан бирче охуйгъан Али мени булан ёлугъуп лакъыр этме сюегенин айтды.

—Ол Мадинка, сени булан, гертиден, бек агъамиятлы затны гъакында сёйлеме сюе,—деди Айида. Ол мен биринчи курсдан берли Алиге яшыртгъын гъашыкъ болгъанымны биле эди. Алини кёп кыызлар ушата эди. Тек мени ону эргиши исбайлыгъындан эсе, хасияты ва объюн тутагъан кюю артыкъ кепиме геле эди. Ол тенглилеринден хыйлы сабур-саламат юрюй эди. Ол тутушуп ябушувгъа юрюй эди. Спортда бир тюрлю устынюлюкге де етишген эди. Яхшы охуй эди, жамият ишлерден де баш къачырмай эди. Мени йимик, огъар да институтну битдиргенде, аспирантурагъа тюшме таклиф этилген эди.

Али булангъы ёлугъувну ойлаша туруп, бирден бир йыл альякъда болгъан агъвалат эсиме тюшюп гетди. Мени, Алини ва деканны кызы Аминаны Москвагъа студентлени конференциясына бакъдырдылар. Ёлда Али экибизге де бир йимик тергев эте эди. Бизин авур сумкаларыбызны ташый, кафе-леге чакъыра эди, гюл байламлар савгъат эте эди.

Амина шо «тергев» инг башлап объю учун этиле деп ойлаша эди. Неге тюгюл, даим ону булан лакъыр эте, магъа багъып онча къарама да къарамай эди. Гечге таба мен англадым: Али менден уяла болгъан. О заман Москвада Али Аминаны сюедир деп эсиме геле эди.

Биз янгыз къалгъанда, Амина: «Дагъы болмагъанда, Алишкагъа эрге баражакъман. Ол спортсмен, ичмей, сигарет тартмай...»—деп сырларын ача эди.

Муна гъали буса Али мени кафеге чакъыра. Айида мен янгыз бармажагъымны англап, мени булан барма рази болду. Тек беш минут да олтурмай: «Ишлерим бар»,—деп чыгып гетди. Али бираз гъалекли гёрюне эди. Гиришив сёзлер де айта турмай, ол шоссгабат оъзю булан уйленмекни таклиф этди. Мени адашгъанымны гёрюп, дагъыдан да бек гъалекленди:

—Мен сени биринчи курсдан тутуп ушатаман. Ушатаман деген сёз де кыйышмай, юрегиме исингенсен. Мен шону сагъа Москвада да айтма суйген эдим. Тек болмадым... Мен сени гъакъында анама да айтгъанман. Сен разилик берсенг, ол сени атанг-анангны устыюне гележек. Буссагъат жавап бермесенг де ярай, ойлашып къара...

Балики, мен шо биринчи ёлугъувубузда да Алиге рази экенимни англатажакъ эдим, тек атамны хасиятын билеген саялы пысып къалдым.

Ахшам мен анама Алини гъакъында хабарладым ва ол къаршылыкъ билдирмежегин ва атам булан шо гъакъда сёйлежегин биле эдим. Анам атама кырыыйн чыгъаргъанда, ол башлап бир зат да айтмады. Шо тамашагъа къалдырды, тек арадан эки гюн гетип, оланы эришивюн эшитип, огъар Алини агълюсюню гъакъында маълуматлар жыйма заман тарыкъ болгъан экенин англадым.

—Адамлар юртда яшайгъанлыкъда ва мадары ёкълугъунда не терслик бар,—деп, анам къарасалай эди.—Улан яхшы охуй, спортсмен, ичмей, тартмай, оъзю оъзюн таъмин эте, анасына да кёмек кёолун узатма унутмай. Шо сагъа, Расул, азмы? Сен оъзюнг де яшавунгну шолар башламагъанмысан?

—Башлагъанман. Шо саялы кызыма шону ёрама суймеймен. Мен шо улангъа аякыгъа турма сёзсюз кёмек этер эдим. Тек тавларда ону ишлемейген анасы ва уыч кызардашы бар. Олар барысы да ону бойнунда олтуруп туражакълар!

Арадан бир ай да оътмейли, атам мени оъзюню къурдашы Анварны уланы булан уйлендирежегин билдирди.

—Ол гъали Москвада охуй, бир йылдан охувун тамамлай. Шо заман биз тоюгъузну этербиз. Анвар—яхшы билими булангъы мадарлы улан. Ону янында сен оъзюнгню тавну артында ймик гъис этежексен.

—Анвар яхшы улан экенни мен билемен. Тек огъар эрге барма суймеймен,—дедим.

—Мен сенден сорамайман, шолар болгъанню суюмен. Мен инг башлап сени гележегингни ойлашаман ва шо ач оъктем Алиге бермеге рази тюгюлмен... Атам шонча да ачувлу сёйлей эди, мен къаршы бир сёз де айтып болмадым.

—Неге сен шонча да макътап юрюйген Анварынг бир сама кызыбызгъа сёйлемеген, бир зат да айтмагъан,—деп, анам атамны оюн алышдырма къарай эди.—Англа, Расул, бизин кызыбыз Анвар булан кёшулма

суймей, ол даим йылап тура. Кызыбызны гючден эрге бермеге бырынгъы заманлар тюгюл чю. Шондан сонг да сен ону суюмен деп айтып боламысан?

—Суюмен ва шо саялы сизден бираз арёкге къарайман. Ону гёзьяшлары къуружакъ. Сонг буса мени кызым пача къатындай яшама башлажакъ,—деп, атам къайпанмай эди.

Анвар охувундан къайтды, тек неге буса да бизге гелмеге алгъасамай эди.

—Тюз эте,—деп, атам ону якълама къарай эди. Анвар мердешли адатлагъа гёре тарбиялангъан улан. Адатгъа гёре, гелешивню алдында болажакъ гиев гелинни ожагъына гелмей.

Анварны агълюсюнде шо вакътилерде болуп турагъан гъалланы гъакъында мен гечге таба билдим. Анвар мени булан уйленме бирдокъда суймей болгъан. Тек ону ата-анасы мени ушата эди ва бир де шону яшырмай эди. Ондан къайры, бизин ожакъ булан кёшулма бирдагъы-бир себеби бар эди. Анварны атасы мени атама уллу акъчалар борчлу болгъан экен. Эгерден яшлары уйленсе, шо масъаланы чечме ёллар ачыла эди.

Анвар ата-анасына башгъа кызыны суюгенин билдире. Ол оъзю булан бирче Москвада охугъан къабарты кызыяш болуп чыкыгъан. Тек шогъар да къулакъасмай бизге гелечилени бакъдыралар...

Оланы арасында Анвар ёкъ эди. Магъа юзюк ону анасы такъды.

Янгы йылны алдында Анвар Москвадан къайтды. Ону ата-анасы уланы оъзлер айтгъанню этежегине шекленмей эди. О замангъа ону къабартылы Айнасы Анваргъа кёшулмагъа разилигин бермеген. Ол заочный бёлюкге чыгып, оъзюню миллетине эрге барды. Уйдегилери Анвар бирден алышынып къалгъаныны герти себебин билмей эдилер.

Бу гезик Анвар бизге ата-анасы булан бирче гелди. Олтуруп бир сёз де айтмай пысып турду, магъа багъып къарама да къарамады.

—Анам, сен сама мени якъла. Гёресен чи, Анвар мени суймей. Бизге экибизге де негер тарыкъдыр шо уйленив?—деп, кёонакълар гетгенде, кант этип йылай эдим.

Анам гъеч сёз айтмады, тек шу масъала ону бек кыйнайгъанын гёре эдим.

Анвар бизге кёп сийрек геле эди. Гелегенде деянгыз болмай эди, анасы яда кызардашы булан геле эди. Мени бир ерге де чакъырмай эди. Бир гюн ол зенг этип: «Ёлукъма тарыкъбыз»,—деди.

—Мен шону сагъа алданокъ айтма герек эдим. Мен сени булан уйленме суймей эдим. Шо гъакъда атам анама да айтгъанман, тек олар мени англамады. Мен суйгенимни тас этдим, ол башгъагъа эрге баргъан. Мен билемен сен яхшы адамсан ва магъа инамлы къатын болар эдинг. Тек гележекде суюп боларманмы, билмеймен. Мен саялы сен кыйналгъанны, яшавунг

пуч болгъанны суймеймен. Сен мени булан къошулма рази тюгюл экенингни билдир...

Шо ахшам уйге нечик етишгенимни де билмеймен. Гезьяшларым агъыла, анама англатып болмайман. Анам бирдагъы керен атам булан сёйлеп къарама сёз берди...

Олар бир-бирине тавушун гётерип сёйлей эди. Шо саялы бары да лакъырны эшитдим. Анам Анврны магъа бакъгъан якъда бир гъислери де ёкъ деп англатма къарай: « Ол я гелмей, я зенг этмей. Балики, ону башгъа къызы бардыр... » Тек шо да атама таъсир этмеді.

–Уйлегенчеге кимни къызлары болмагъан. Тек биз шо биринчи гъислерибиз булан уйленмейбиз. Бары да зат яхшы болажакъ. Дагъы мени къайдагъы бош ёммакълар булан башымны инжитме. Сен чи уллана да болуп битгенсен, гъали къайдагъы сюювлени гъакъында лакъыр юрютесен. Уял, уюнг йыгъылмагъыр. Сагъа да мени булан етишмейген зат бар эдими?

Анам тешилгендей:

Сен, Расул, шо соравну геч бергенсен. Сени булан магъа бир зат етишмей эди—сен озюнг ва сени сюювюнг. Сен ёлукъгъан— ёлукъгъан тиштайпалар булан заманынгны оьтгере эдинг, кеп ала эдинг. Мен буса сагъа пуршав этмей астаракъ яшай эдим. Яшланы оьсдюре эдим, агълюбюз бек насипли деген пикруну тувдура эдим. Мен къызым да шолай къысматын башындан гечиргенни суймеймен. Акъча ва байлыкъ адамгъа насип гелтирмейгенин бек яхшы билемен. Тилеймен Расул, хата этме. Геч болгъанча юзюкню къайтарайыкъ.

–Геч болгъан,—деп бёлдю ону атам. —Мен сёзюнден, къайтагъанлардан тюгюлмен. Мен яшларыбыз уйленгенни сюемен ва мен айтагъан кюйде болажакъ. Магъа далапчылыкъ ишимде Анварны кёмеги тарыкъ болажакъ. Сююв ёкъ эди дейсен. Болма тарыкъ эдими? Бизин къызлар пасат юрүйгенлерден, мююш-мююшде етген биревлер булан оьбюшегенлерден тюгюл. Тойдан алда сююв болмай.

Мен ахырынчы умутларымны тас этдим.

Айда мени гъалымны гёрюп, магъа сюегеним булан къачмагъа таклиф этмеге гъазир эди.

–Сен бринчилерден тюгюлсен. Башгъа не этежек сизге атанг? Сен уллу болгъансан. Насибинг учун ябушма тарыкъсан. Тавакаллыкъ эт.

Тек шо тавакаллыкъ магъа етишмеді ва Анваргъа эрге бардым...

Анвар мени хатиримни къалдырмай эди. Бир де башгъа тюгюл, огъар мен ёкъ йимик эдим. Бизин сийрек бирче болагъан гечелерибиз де бизин ювукъ этмеді. Биринчи яшыбыз, уланыбыз аврувлу болуп тувду. Сюювсюз сав-саламат яш тувуп да боламы деп де ойлашгъан эдим. Дагъы да йыл оьтюп бизге къыз тувду. Анварны яшларда бир гъайы да ёкъ эди. Озокъда, тарыкъ-герек булан толу кюйде таъмин эте эди. Ол политехника институтда дасрлар юроте эди.

Ондан къайры, озюню фирмасы да бар эди. Ишим кёп деген багъана булан уйде сийрек бола эди. Биз бир де арабыздагъы аралыкъланы гъакъында лакъыр этмей эдик. Мен озюмню сююнчсюз яшавум булан рази болуп къалдым.. Атам сёз берген кюйде, мени учун айрыча аптека ва медицина центр ачды. Мен иште онча аварам ёкъ эди. Аптекдеги ва центрдагъы ишлени башгъалар юроте эди. Мени гёрген-гёрген танышым 10 йылны ичинде нече де къартайгъасан дей эдилер. Тек шогъар онча тергев бермей эдим. Бизин яшав шонча да маънасыз эди. Анвар ичме башлады. Бир гезик мен эрим булан сёйлеме суйген эдим. Тек мен биринчи сёзлени айтма башлагъанда, алда авзундан келпет булан да сёз чыгъарып болмайгъан Анвар акъырып, къычырып йиберди. Сайки, ону яшаву бошуна гетген. Оьз заманында мени булан къошулма рази болгъанына ва мени яшавумну бузгъанына бек гъёкюне.

Анвар озюню биринчи сюювю Айнаны янына Нальчикге баргъанын хабарлады. Олар ёлукъгъан, лакъыр этген. Шону нечик де, эри билген, ожагъында уллу эришив-къалмагъал болгъан. Ахырда Айна эринден айрылгъан.

Мени къаршы алдымда олтуруп, 36 йыллыкъ эргиши йылай эди. Мен буса гъали энни бизге не этме тюшегенни биле эдим. Бизин агълюню дагъы сакъламакъны маънасы ёкъ эди. Янгыз яшлар учун шу инживню узатып турма герекми? Олар атасын булай да гёрмей эди. Балики, сюювню бирисин сама къутгъарма геч тюгюлдюр? Анвар ва Айна сама бирче болсунлар.

Али не болду деп сорасагъыз, мен эрге барып, бир йылдан озюню юртлусу булан уйленген. Тек узакъ яшамагъан. Айрылып, Темиркъязыкъ бойлагъа ишлеме гетген. Онда ол янгыдан къатын алгъан, яшлары да бар. Област больницыны баш врачы болуп ишлей. Аллагъ огъар насип берсин!

Узакъда къалмай биз Анвар булан айрылдыкъ. Атам гъаманда йимик, магъа озюню разисизлигин билдирип къарай эди. Тек бу гезик оюмдан тайышмадым. Мен Анварны айыпламай эдим, языгъым чыгъа эди. Не деп айыплайым. Ол мени суймейгени той болгъанча да белгили эди.

Анвар Айна булан къошулду. Олар Москвагъа гёчдюлер. Олагъа эки яш: улан ва къыз тувду. Мен олар булан байлавлукъну узмеймен. Магъа гъали де 40 йыл да болмагъан. Анам янгыдан эрге барма боласан деп айта бола. Тарыкъ буса яшланы озюню янына алма да гъазир эди. Тек мен шону гъакъында ойлашма суймеймен. Сюювсюз, илгъамсыз парахат яшайман ... Янгыз яшлар гюч, ругъ бере...

Сююв... Геч буса да, мен англадым: не йимик пуршавлукълар, тогъаслар токътаса да, даим сюювню танглама герек.

Ана тилибизни уйренебиз

Жавап бер чи!

СОРАВ:

1. Темиркъазыкъ Кавказда къумукълардан биринчилей СССР-ни халкъ артисткасы ким болгъан?

ЖАВАП:

1. Бурлият Ибрагъимова
2. Саняг Муратова
3. Барияг Муратова
4. Инесса Къурумова

2. Къатынгишилерден къумукъланы адатларын, тарихин мекенли кюйде ахтаргъан тарихи илмуланы доктору кимдир?

1. Умукюсюм Мантаева
2. Зарипат Атаева
3. Сакинат Гъажиева
4. Маймусат Къоркъмасова

ТАПШУРМАЛАР

Тюпде берилген суратлар нени англата?
Шоланы маънасына гёре, бир-бирине къошуп, сёзлер этигиз

+

= ?

+

= ?

+

= ?

УЙ ЖАНЛАР

Айгъыр–жеребец

Тай–жеребёнок

Тулпар
–крылатый конь

Байтал–кобылица

Аргъумакъ
–породистый конь

Къой–овца

Къозу–ягнёнок

Ирк–баран

Къочкъар–баран-
производитель

Теке–козёл

Эчки–коза

Гидив–козлёнок

Хораз–петух

Тавукъ–курица

Жижек–цыплёнок

Журнал в журнале

Алина Бамматова в образе Алисы в Стране чудес.
Фото Заремы Эртухановой

МОРКОВЬ ПО-КОРЕЙСКИ

ИНГРЕДИЕНТЫ:

*морковь – 1 кг,
чеснок – 1 головка,
уксус – 3 ст. ложки,
масло растительное – ½ стакана,
сахарный песок – 3 ст. ложки,
кинза – 1 небольшой пучок,
перец черный молотый – 1 чайная ложка,
соль – 1 чайная ложка*

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Морковь очистить, натереть на терке, предназначенной для приготовления корейской моркови.
2. Чеснок очистить и растолочь.
3. Все ингредиенты смешать и положить в холодильник.

ДРАНИКИ

ИНГРЕДИЕНТЫ:

*картофель (крупный) – 6 шт.,
яйца – 2 шт.,
мука – 2 ст. ложки,
лук репчатый (крупный) – 1 головка,
сметана – 1 ст. ложка,
масло растительное – 50 г,
чеснок – 4 зубчика,
сода пищевая – на кончике ножа,
соль – по вкусу.*

ПРИГОТОВЛЕНИЕ

1. Картофель очистить, промыть, натереть на мелкой терке или пропустить через мясорубку.
2. Лук репчатый очистить и также натереть на мелкой терке.
3. В полученную массу добавить взбитые яйца, сметану, соду, соль, муку. Тщательно вымесить.
4. Выпекать на горячей сковороде под крышкой.
5. Подавать к столу горячими со сметаной.

КОТЛЕТЫ ИЗ КАБАЧКОВ

ИНГРЕДИЕНТЫ:

*кабачки – 500 г,
яйцо – 1 шт.,
мука – 1,5 ст. ложки,
растительное масло – 2 ст. ложки.*

ПРИГОТОВЛЕНИЕ

1. Кабачки натереть на крупной терке, посолить и оставить на 10 мин.
2. Затем отжать, добавить яйцо, муку, хорошо размешать.
3. Массу выкладывать столовой ложкой на горячую сковороду, смазанную растительным маслом. Котлеты обжарить с двух сторон.
4. При подаче к столу котлеты посыпать мелко нарезанной зеленью.

ШАРЛОТКА С ЯБЛОКАМИ

ИНГРЕДИЕНТЫ:

*мука – 1 стакан,
сахарный песок – 1 стакан,
яйца – 4 шт.,
яблоки (антоновка или другие кисло-сладкие) – 4-5 шт.,
манная крупа – 1 чайная ложка,
масло растительное – 1 чайная ложка.*

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Муку, сахар и яйца взбить миксером или венчиком.
2. Из яблок удалить сердцевину, нарезать их крупными кубиками.
3. Противень или сковороду с тефлоновым покрытием смазать растительным маслом, посыпать сверху манкой. Выложить на нее яблоки, почти до верха формы.
4. Залить взбитой массой.
5. Выпекать в духовке при температуре 240 °С в течение 15 минут.
Почти готовый пирог можно смазать взбитым белком и на 1-2 мин снова поставить в духовку.

Торт «Мандариновый»

ИНГРЕДИЕНТЫ:

*мандарины (без косточек) – 5-6 шт.,
мука – 3 стакана,
сахарный песок – 1,5 стакана,
яйцо – 1 шт.,
масло растительное – 1 ст. ложка,
кефир – 1 стакан,
сода, гашенная уксусом – 1 чайная ложка.*

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Муку просеять через сито.
2. Мандарины с кожурой пропустить через мясорубку или натереть на мелкой терке, чтобы образовалась равномерная масса без комочков.

3. Замесить тесто, соединив все ингредиенты.
4. Противень смазать растительным маслом, на него положить промасленную бумагу или фольгу. Обильно посыпать сухариками, выложить тесто. Дать постоять 30-40 минут.
5. Выпекать в духовке при температуре 220 °С.
6. Готовый торт можно украсить кружочками киви, дольками мандарина, апельсина и даже лимона, положить несколько зернышек граната.

Почти готовый пирог можно смазать взбитым белком и на 1-2 мин снова поставить в духовку.

Уход за волосами в зимнее время

В СВЯЗИ С ТЕМ, ЧТО ВОЛОСЫ ИСПЫТЫВАЮТ ЗИМОЙ ПОВЫШЕННЫЕ НАГРУЗКИ, СВЯЗАННЫЕ С НОШЕНИЕМ ГОЛОВНЫХ УБОРОВ, ПЕРЕПАДАМИ ТЕМПЕРАТУРЫ, НЕДОСТАТКОМ ВИТАМИНОВ, НЕОБХОДИМО СИСТЕМАТИЧЕСКИ ПРИМЕНЯТЬ ОПОЛАСКИВАНИЯ, МАСКИ, В СОСТАВ КОТОРЫХ ВХОДЯТ ЭФИРНЫЕ МАСЛА, ТРАВЫ, СОКИ, ЭКСТРАКТЫ. ОЧЕНЬ ХОРОШИЙ РЕЗУЛЬТАТ В ЗИМНЕЕ ВРЕМЯ ДАЮТ ОБЩИЕ РЕЛАКСИРУЮЩИЕ ВАННЫ И УКРЕПЛЯЮЩИЕ ПРОЦЕДУРЫ.

ЛУКОВАЯ МАСКА «ЧИПОЛЛИНО»

2-3 крупные луковицы натереть на мелкой терке, процедить сок, втереть в кожу головы. Обернуть голову платком и оставить смесь на 2-3 часа. Чтобы избавиться от неприятного запаха лука, вымыть голову и ополоснуть волосы раствором горчицы.

МАСКА С ЧЕСНОКОМ И ПЕРЦЕМ

Горький перец пропустить через мясорубку вместе с головкой чеснока, залить стаканом кипятка, добавить спирт и дать настояться сутки. Затем процедить и втереть в корни волос, оставить на 1 час и смыть. Чтобы избавиться от неприятного запаха чеснока, вымыть голову и ополоснуть волосы раствором горчицы.

«ЛУЧШАЯ МАСКА»

1 столовую ложку касторового масла смешать с 1 столовой ложкой водки или коньяка и 1

чайной ложкой шампуня. Смесь подогреть и втереть в кожу головы, расчесать, чтобы смесь равномерно распределилась по волосам, голову покрыть клеенкой и полотенцем. Через 2 часа смыть теплой водой. Можно смыть шампунем.

ПИТАТЕЛЬНАЯ МАСКА ДЛЯ СУХИХ ВОЛОС

Растительное и облепиховое масло смешать в пропорции 1:9. Полученную смесь втереть в корни волос, оставить на 1 час под компрессом. Смыть шампунем. Процедуру проводить минимум 2 раза в неделю. Курс – 10 процедур.

МАСКА С КЕФИРОМ ДЛЯ СУХИХ И НОРМАЛЬНЫХ ВОЛОС

К 3 столовым ложкам глины добавить кефир до консистенции густой сметаны. Нанести на кожу головы, равномерно распределив смесь по всей длине волос. Оставить на 35-40 минут, смыть шампунем.

МАСКА «1 ЧАЙНАЯ ЛОЖКА»

Взять все компоненты по 1 чайной ложке: глину, мед, лимонный сок, сливочное масло, горчицу, яичный желток. Глину растереть с желтком и маслом, добавить остальные компоненты. Нанести смесь сначала на кожу головы, затем распределить по всей длине волос. Утеплить голову на 1-1,5 часа, после вымыть шампунем.

МАСКА «УСПЕХ»

Смешать в равных частях глину, воду (или масло, при сухих волосах), яичный желток. Получившуюся смесь втереть в кожу головы, покрыть голову полотенцем и оставить на 20 минут, вымыть теплой водой.

МАСКА «РОСТ + ПИТАНИЕ»

Голубую глину, чеснок и лимонный сок смешать, нанести на волосы и втереть в кожу. Утеплить голову, держать 30 минут, после чего промыть голову шампунем.

СОВЕТЫ ХОЗЯЙКАМ

- Тесто, раскатанное тонко, трудно перенести на лист. Это можно легко сделать, если тесто посыпать мукой, перевернуть на скалку, перенести на лист и развернуть.
- Мягкое, липкое тесто раскатать легче, если покрыть его пергаментной или промасленной бумагой.
- Чтобы тесто при выпечке в духовке не подгорело, под формы надо насыпать немного соли.
- Пирог легко вынуть из формы, если сразу же из духовки выложить ее на мокрую тряпку.
- Изделия из теста (пирожки, пончики и др.) нельзя чрезмерно обсыпать мукой, иначе при жарении они впитывают в себя много масла и пригорают.
- Во время выпечки пирогов в духовке верх иногда быстрее подрумянивается, чем низ, и может сгореть. Чтобы этого не случилось, верх пирога следует прикрыть смоченной в воде бумагой.
- Если нужно взбить яичные белки, предварительно подержите их на холоде. После этого белки взбиваются значительно быстрее.
- Надо помнить, что избыток соды в тесте придает изделиям темноватый цвет, неприятный запах и привкус, при недостатке соды тесто плохо разрыхляется.
- Чтобы определить готовность теста не вынимая изделия из духовки, достаточно воткнуть в него тонкую деревянную спичку и тут же достать ее. Если на ней окажется тесто, значит, изделие еще не пропеклось.
- Если в тесте недостаточно сахара, то изделия из него получаются бледными. При избытке сахара брожение теста замедляется, и изделия быстро румянятся, а в середине остаются непропеченными.
- Блинчики будут значительно вкуснее, если в тесто добавить взбитые яичные желтки.
- Для жареных пирожков тесто делают более слабой консистенции, чем для печеных.
- Торт нельзя выпекать при высокой температуре, так как сверху он будет гореть, а середина останется сырой. Выпекать надо при умеренной температуре, предварительно разогрев духовой шкаф.

ЗНАЕТЕ ЛИ ВЫ?

* * *

КРЕНДЕЛЬ – это мучное кондитерское изделие из сдобного теста различных размеров, вкуса и консистенции, но обладающее характерной изогнутой формой. Она напоминает восьмерку или сдвоенный венчик. Слово «крендель» с латыни пере-

водится как «браслет». Впервые это лакомое изделие было выпечено безызвестным, но талантливым древнеримским кондитером. А форму для своей кулинарной новинки он позаимствовал у популярнейшего в те времена женского украшения – браслета. Конфигурация кренделя символизировала неизбежную цикличность жизни. В Европе и ныне крендели довольно популярны, их подают в качестве дополнения к напиткам или как самостоятельное блюдо на завтрак со сливочным маслом или другими добавками. Да и у нас всегда было и остается большим удовольствием попить чайку со сдобными крендельками.

* * *

ПЛОВ – любимое национальное блюдо народов Средней Азии – узбеков, таджиков, туркмен, афганцев, а также персов и азербайджанцев. Существуют два основных вида плова – узбекский, когда рис приготавливается вместе с мясом, и азербайджанский, когда рис готовят отдельно. О том, как появилось это блюдо, повествует одно из преданий. Чингисхан, собирая орду в завоевательный поход на запад, много внимания уделял тому, как и чем кормить несметное войско. Он даже объявил конкурс среди приближенных на «главное походное блюдо». Поскольку замышлялось нестись смерчем и поэтому времени на трапезы в пути было немного (кормить воинов предполагалось раз в день, а на коротких привалах – только поить), советники из среды монголов и татар сразу предложили в качестве главного продукта мясо. Китайцы же, служившие при дворе, посоветовали рисовую пищу – долго переваривается, создает ощущение сытости. Приняв решение, Чингисхан повелел соединить мясо с рисом – так появился плов.

ЖЕЛЕЗНАЯ РЕДЬКА

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

Благодаря большому содержанию железа и эфирных масел редьку используют при анемии, пониженной кислотности желудочного сока, простудных заболеваниях, стенокардии, аритмии.

Из-за большого содержания эфирных масел редька обладает сильным раздражающим действием. Поэтому ее рекомендуется употреблять с растительным маслом или сметаной, а сок разбавлять водой или другими соками.

РЕЦЕПТЫ

Салат из редьки. Требуется: редьки 200 г, моркови 100 г, яблок 100 г, чеснока 3 зубца, ½ лимона, соль. Редьку и морковь натереть на терке. Яблоки и чеснок измельчить. Все перемешать, добавить тонко нарезанный лимон, соль, заправить лимонным соком.

Целебный нектар. Нарезать редьку маленькими кубиками, положить в кастрюлю, посыпать сахаром и печь в духовке в течение 2 часов на слабом огне, затем процедить, отжать и принимать жидкость по 2 ст. л. перед едой и на ночь перед сном.

Редька противопоказана при обострении заболеваний органов пищеварения и почек.

СВЕКЛА ПРОТИВ ХОЛЕСТЕРИНА

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

Употребление свеклы в пищу способствует снижению уровня холестерина в крови и желчи, нормализует артериальное давление, улучшает работу печени. Отвар свеклы обладает противовоспалительным, успокаивающим, болеутоляющим свойствами, улучшает обмен веществ.

РЕЦЕПТЫ

Отвар. Мякоть свеклы залить водой в соотношении 1:5, томить на водяной бане 30 минут, долить кипятком до первоначального объема, охладить, процедить. Пить по полстакана во время приема пищи 3 раза в день.

Сок. При простуде, анемии, гипертензии, бессоннице помогает сок свеклы, смешанный с медом в соотношении 5:1, который принимают по 100-150 мл 2 раза в день.

Полусырая и вареная мякоть свеклы противопоказана при гастрите с повышенной кислотностью желудочного сока, сахарном диабете, камнях в почках, при щелочной моче и поносе.

ТМИН ВЕТРОГОННЫЙ

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

В народной медицине тмин используется в качестве средства, нормализующего работу органов пищеварения, снижающего процессы гниения и брожения

в кишечнике. Применяется при хроническом гастрите со сниженной секрецией, кишечной атонии, колитах с метеоризмом и запорами, дисбактериозе, а также при хроническом холецистите. Тмин добавляют к пище кормящих матерей для повышения лактации. Тминная вода эффективна для предупреждения маточных кровотечений, анемии.

РЕЦЕПТЫ

Применение тмина в качестве приправы в восстановительном периоде после инсульта или инфаркта миокарда оказывает благоприятное действие на восстановление здоровья.

Тминная вода. Залить 1 ч. л. семян тмина стаканом кипятка, настаивать 1 час, процедить.

Принимать однократно перед сном при метеоризме. Детям старше 3 лет тминная вода рекомендуется внутрь при кишечных коликах по 1 ч. л. 1-2 раза в день в течение 2-3 дней. В виде полосканий помогает при зубной боли, ангине.

ИНУЛИН ТОПИНАМБУРА

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

Топинамбур (земляная груша) содержит белки, сахара, аминокислоты, а также углеводы, основным из которых является инулин; витаминов С и В1 в нем в 2 раза больше, чем в картофеле. Также много калия, цинка, железа. Инулин – вещество, которое в организме человека расщепляется до фруктозы, столь необходимой людям, страдающим сахарным диабетом. Топинамбур рекомендуют включать в рацион питания при подагре, мочекаменной болезни, желудочно-кишечных расстройствах, малокровии, снижении зрения.

РЕЦЕПТЫ

Земляную грушу употребляют в пищу в сыром виде, ее варят, жарят, солят, маринуют, сушат.

Суп. Взять по 200 г топинамбура и корня сельдерея, ½ моркови, корень и зелень петрушки, 1 ст. л. муки, 1 л воды. Корнеплоды натереть. В кипящую воду сначала опускают сельдерей, через 3 минуты – морковь и корень петрушки, еще через 3 минуты – топинамбур. На сухой сковороде прокалить до кремового цвета муку, добавить оливкового масла, заправить суп. Варить 10 минут, затем закрыть крышкой и дать настояться 5 минут, посыпать зеленью при подаче на стол.

СЕРДЕЧНАЯ ТЫКВА

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

Тыква является диетическим продуктом, применяется в питании больных анемией, стенокардией, гипертонией, при желудочно-кишечных заболеваниях. Она выводит «вредный» холестерин, способствует профилактике атеросклероза, повышает иммунитет. Вареная мякоть тыквы рекомендуется при водянках как мочегонное средство. Семена тыквы вкусны, питательны и обладают противовоспалительными, глистогонными свойствами.

РЕЦЕПТЫ

При мужском бесплодии тыква полезна во всех видах (сок, свежая мякоть и блюда из нее), особенно семена. Мякоть в вареном и печеном виде употребляется при язвенной болезни желудка и двенадцатиперстной кишки, при воспалении почек.

Тыквенная запеканка. Взять 200 г мякоти тыквы, 100 г творога, 2 ст. л. сахара, 2 яйца, соль. Тыкву натереть на терке, перемешать с творогом, добавить взбитые яйца, сахар, соль. Форму смазать маслом, выложить массу, выпекать в духовке до готовности.

Не рекомендуется употребление тыквы при гипотензии и поносе.

ЯБЛОНЯ – ВРАГ ЖИРА

ЦЕЛЕБНЫЕ СВОЙСТВА

Яблоки содержат органические кислоты, белок, дубильные вещества, каротин, витамины группы В, клетчатку, сахара, микро- и макроэлементы (много железа), пектин. Полезны при нарушении обмена веществ, ожирении и подагре, при авитаминозах, избыточном холестерине, при ревматизме, мигрени, заболеваниях сердечно-сосудистой системы, гипертонии, малокровии, а также как мочегонное средство.

Яблочный сок и спелые яблоки рекомендуют для профилактики атеросклероза и как витаминное средство.

РЕЦЕПТЫ

Сок. Натереть спелые яблоки, добавить воду в соотношении 1:1, оставить 3 часа настаиваться, процедить, отжать, добавить по вкусу мед. Пить по ½ стакана 3-4 раза в день как витаминное средство.

ПАХАРЬ И ЛЕВ

(Татская сказка)

Жил-был когда-то один крестьянин. Был он очень беден и хоть старался, из сил выбивался, добра так и не нажил.

Вот однажды, когда он пахал свое поле, неведомо откуда появился перед ним лев.

Испугался крестьянин, а лев говорит:

- Не бойся! Я давно за тобой слежу, и ты мне пришелся по душе. Ты любишь свой труд и трудишься всегда с охотой. Давай будем дружить. Делай свое дело, а я свое. А что добудем – все поровну.

- Ты – лев, я – человек, - ответил пахарь. Какая между нами дружба? Я тебя боюсь!

- Ну что ж... - Пахарь задумался. – Попробуем! Я буду пахать землю, сеять семена, убирать хлеб. А ты?

- Летом твои посевы выгорают от зноя. Тебе ведь страшно идти к роднику за водой? У воды всегда таятся хищные звери... А я никому из них не дам даже близко подойти к воде. Ты польешь спокойно свое поле и соберешь большой урожай. А еще я буду охранять твою пшеницу от кабанов, что топчут посевы, от злых людей, которые норовят украсть зерно. Спи себе ночь спокойно, а днем со спокойным сердцем трудись. Разве худо?

Согласился крестьянин. Стали они дружить, трудиться вместе. Дружба со львом принесла пахарю счастье. Он зажил в покое и достатке.

Захотелось как-то льву проверить, крепка ли их дружба. Пришел он к пахарю, но не в поле, как всегда, а домой и говорит:

- Ну что, человек, плохо ли тебе живется? Зря ты меня тогда боялся. Видишь, как славно дружить?

- Это верно! – согласился крестьянин. – Ты мне настоящий друг... Только я все равно тебя побаиваюсь. Уж больно ты видом страшен! Голова у тебя как у лохматого пса.

Обиделся лев. Но виду не подал. Сказал только:

- Возьми кинжал и нанеси мне рану.

- Что ты! – ужаснулся крестьянин. – Как я могу.

Но лев стоял на своем, и пахарь, хотел не хотел, ранил его в шею.

Роняя на землю кровь, лев ушел, не сказав больше ни словечка.

Забравшись к себе в логово, он усердно зализывал рану, и она быстро зажила.

А когда рана зажила, лев снова пришел в дом к пахарю и велел:

- Найди то место, куда ты ударил ножом.

Искал пахарь, искал. Ни раны, ни шрама – все заросло!

- Рана зажила, - удивился он. – Да как быстро!

- Рана кинжальная излечивается легко, - ответил лев. – Неизлечимы раны, нанесенные языком. Меня, царя зверей, ты сравнил с лохматым псом. Дружба нашей конец. Отныне мы враги. Будь осмотрителен!

Дагъыстанны бырынгъы тарихи эсделиклерини арасында эрмели Сыйлы Григорисни килисасы айрыча ерни тутта. Килиса Дербентден 37 чакъырым аридеги Нюгди деген юртда ерлешген.

Эжелгитарихиязывлагъа гёре, Кавказ Албанияны хачпересдинни къабул этген пачасы Урнаир эрмели баш бийи Традтгъа оьзлеге биринчи каталикос Григорий Просветительни варислеринден чыкъгъан епископну бакъдырма тилеген болгъан. Шо тилевге Вартанесни уланы ва Григорийни торуну болагъан 15 йыллыкъ Григорис сесленген. Ол Кавказ Албанияны биринчи епископу болуп да токътагъан. Ол Чора (Дербентни башлапгъы аты) деген шагъаргъа гелген.

Бираздан Григорисни мускат къавумну пачасы Санесанны буйругъу булан вагъши кюйде оьлтюрелер. Епископну муталимлери ону сюегин Тав Къарабахдагъы Амарас деген килисакъа гелтирелер ва шонда гёмелер.

1916-нчы йылда эрмели савдюгерчилер Григор ва Лазарь Ванецовланы акъчасына Нюгдиде Григорисни атындагъы килиса къурула. Совет заманларда Сыйлы Григорисни килисасына бирев де къарамай болгъан, ташлангъан кюйде тургъан. Килисаны бузма къарагъанда, ерли бусурманлар къоймагъан. Олар да килисаны сыйлы ерге гъисаплай болгъан. Юртда турагъанланы бирисини абзарында хыйлы йыллар килисадан алынган таш сакъланып тургъан. Абзарны есиси оьлегенде уланына : «Шу ташны есилерине къайтарарсан», – деп васият этген болгъан. Уланы атасыны васиятын кютген. Гъали шо таш къайтып килисада ерлешдирилген ва ондагъы язывлар о девюрлени гъакъында хыйлы хабарлар берип бола.

Сыйлы Григорисни килисасы

Килисаны янгыртывну ерли гъакимиятны якълаву булан Дербентдеги эрмели халкъ гъаракатны башчысы Виктор Данилян башлагъан. Янгыртыв ишлени Армениядан чакъырылгъан усталар оьтгерген. Дербентде оьзге халкълар булан дослукъда 5 минг эрмели яшай. Гъали килиса федерал даржадагъы тарихи эсделиклени сиягъына гийирилген.

Гъар йыл август айны уьчюнчу къаттыгюнунде Григорисни сыйлайгъан ва эсге алагъан гюн Нюгдиде Дагъыстанда ва

Россияда турагъан эрмелилер жыйыла. Олар Григорисни сигърулу гючюне бугюн де инана ва ондан гъар-бир къыйыны-дерти не кёмек тилей.

Килиса къурулгъанлы 100 йыл битегенликге байлавлу болуп Нюгдиге Москвадан, Санкт-Петербурдан, Ростовдан, Кисловодскиден, Къызлардан, Каспийскиден, Магъачкъаладан, Дербентден эпсиз кёп къонакълар гелген эди.

Гюльнара АСАДУЛЛАЕВА

АСИЛ ТЕРЕКНИ БУТАКЪЛАРЫ ДА ГЕЗЕЛ БОЛАР

Набиюлла ва Нюрбият Абдуллаевлер дос-къардашыны, авул-хоншусуну, иш ёлдашларыны, къурдашларыны абурун, баракалласын къазанып, оьзлени гьакъында унутулмас, ярыкъ эсделик къоюп гетген асил адамлар. Яшларына ва торунларына буса лап сыйлы варисликни, яхшы тарбияны аманат этип гетген. Оланы оьздюрюп, аякъгъа тургъузуп, аркъатаяву болуп бажаргъан. Охувундагъы, ишиндеги гъар-бир уьстюнлюгюне сюне яшагъан. Бажаргъан, неге тьогюл, оьзлерде-шолай тарбияны варислери. Оланы оьтген яшавун гьзден гечирип къарагъанда, Набиюлла ва Нюрбият бир-бирин сююп, гьюрмет этип, насипли ожакъ къуруп болгъан деп инамлы кюйде айтмагъа ярай.

Абдуллаевлер учун рагъмулу иш этмек, кеме тарыкълагъа табылмакъ, адамлагъа тергевлю болмакъ сыйлы мердеш болуп гелген. Оьтесиз сабур-салат, этген яхшылыкъгъа къайтарыш къаравулламайгъан, Аллагъа аманат болуп, гьалал кюйде яшайгъан адамлар эди.

Гюнлени бир гюнюнде хапарсыздан Нюрбият авруп къала. Набиюлла талчыгъып, оьзюне олтурматурма ер тапмай, бары да ишлерин къоюп олжасыны янындан таймай. Набиюлладан къайры, уллу агълюню гиччиси, уллусу булан дегенлей, ону янында эди.

Улланабызны гьнгюн ачайыкъ деген мурат булан торунлары Нюрбиятны тувгъан гюнюне айрыча видеофильм чыгъаралар. Фильмде янгы сьйлеме башлагъан гиччипавлардан тутуп, оьр охув ожакъларда охуйгъанларына ерли улланагъа

оьзлени къутлавларын айта, огъар тез сав болмакъны ёрайлар. Яшлар уллатасын да унутмай. Барысы да жыйылып, сурагъа чыгъарып, огъар бакъдыралар ва оьзлени атындан «Алтын уллата» деген медальни тапшуралар.

Бирев де шо балагъны къаравулламай эди. Обуса посагъагъа гелип, яшынып токътагъан болгъан экен. Оьзюню йылларындан хыйлы жагъил гьорюнеген Набиюлла бек жагъ айланышлы адам эди. 2017-нчи йылны январ айында Нюрбият ва Набиюлла къошулгъанлы 50 йыл бите эди, барысы да шо «Алтын тойгъа» гъазирлик гьере эди. Тек шо гьрмекли агъвалатгъа етишме бир ай къалып турагъанда, Набиюлла юреги тутуп, больницагъа тьоше. Врачлар нечакъы къаст этсе де, ону оьлюмден къутгъарып болмай. Бары да дос-къардаш уллу къайгъыгъа дьене. Эри оьлген сонг,

Нюрбиятны авруп булан ябушма гючу, гьалы къалмай. Яшларына: «Набиюлласыз мени учун яшавну бир маънасы да къалмады»,—дей болгъан. Арадан бир нече ай оьтюп, Нюрбият да башгъа дьоньягъа гьече.

... Нюрбият къызардашы ва уьч эркъардашы булан Социалист Загъматны Игити, аты дангъа айтылгъан Ильмутдин Насрутдиновну агълюсюнде тувгъан ва оьсген. Атасындан уьлгю алып яшагъан, ону асил хасиятларыны инамлы узатывчулары деме ярай. Шо хасиятлар Нюрбиятгъа къыйын яшав масъалаланы чечивде даим кемеки болуп тургъан.

Набиюлла учун да оьзюню атасы Магъаммат уьлгю болуп гелген. Ол тизив ожакъны башчысы гьисапда агълю чери Хадижат булан кеп узакъ ва насипли яшав оьтгерген. Набиюллагъа эрге баргъанда, Нюрбиятгъа 20 йыл бола эди. О

заманларда гъар-бир затгъа етишме талпынагъан улан Магъачкъаладагъы зоотехникумну бешлеге битдирип, Москвадагъы Ветеринар академиягъа охума тюше. Атасы уланы учун сююне болгъан, тек ону уллу тахшагъарда турма чакъы харж булан таъмин этип болмажыгъын билдирген. Набиюлла: «Сен шогъар бирдокъда талчыкъма. Озьюню гъайымны мен озьюм этермен»,—деп, атасыны юрегине бираз маслагъат салгъан болгъан. Ону анасы сав заманда хабарлай бола эди: «Набиюлла гиччи вакътисинден тутуп бизин авара этме сюймей, увакъ-тюек тарыкъ-герек булан озью озьюн таъмин этмеге къарай эди, билимлеге талпына эди. Гиччи Набиюлла бидонну таза, сувукъ булакъ сувдан толтуруп, Буйнакскидеги асгер бёлюкге ташый болгъан. Яйны яллавлу гюнлеринде сувсабын солкъ этген солдатлар ва офицерлер огъар аз-маз акъчалар бере эди. Киоскдан газетлер, журналлар сатып алып, ата-анасына гелтирип: «Охугъуз. Мен сиз дюньяда не болуп турагъанны билгенигизни сюемен»,—дей болгъан. Академияда да Набиюлла янгыз бешлеге охуй эди. Оър стипендия ала эди. Янгыз озьюн таъмин этип къоймай, ата-анасына да кёмек этме къарай эди. Охувдан сонг Набиюлла Дагпотребсоюз тармакъны гъар тюрлю къуллукъларында ишлеген. Башлап Къаягент районда. Сонг жагъыл, бажарывлу касбучуну республиканы районларына бакъдырып тургъан. Шо заманларда биринчи уланы Магъамматмурат да тувгъан.

Абдуллаевлени уллу болгъан авлетлерини атасы Ногъай районгъа, янгы ишге гетеген гюнню гъали де эсинде сакълай. Иш ёлдашлары ону йиберме сюймей эди. Илиякълы, эдепли, талаплы Набиюлла аз заманны ичинде коллективини арасында абур-сыйкъазангъан эди. Ногъай районда да ол ишине толу кюйде берилип чалыша. Буса да чакъ-чакъда уюне гелме кюй таба. Эртен сагъат сегизде ишине гечикмей етишмек учун, къаратангда къайтара ёлгъа чыгъа эди. Тек ол шо къыйынлыкъланы гъис этмей

эди. Атасыны геливю яшлары учун гъар заман бир шат, къуванчлы байрамгъа айланып къала эди.

Набиюлла яшлары учун янгыз ата болуп къалмай, англап да, гечип де болагъан герти къурдаш да дюр эди. Тийишли еринде нече де талаплы болуп да бола эди. Бир-бир артыкъ талашагъан яшланы токътатмакъ учун, янгыз бир къараву да таманлыкъ эте эди. Ол яшланы яшавда саламат болма, адамлагъа гьюрмет булан янашма, озьюн башгъалардан оьрге салмагъа яра-

майгъанына, намусгъа гёре яшама тюшегенине уйрете ва бувара эди.

Уланланы уллусу Магъамматмурат эсге ала:

—Мен школагъа янгы юрюме башлагъанда, атам мени машин гъайдама уйретме токъташды. Башлап тынч тюгюл эди. Тек барабара сынав топлай туруп, машин гъайдавну бары да сырларына тюшюндюм. Асгерге чакъыргъанда, мени транспорт ротагъа бакъдырдылар. Машиним булан генералны алып юрюй эдим..

—Атабыз яшавубузну лап да агъамиятлы ва жаваплы мюгълетлеринде даим яныбызда бола эди. Мен присяганы къабул этегенде, йыракъ ёлгъа да къарамай уллатам ва анам булан асгер бёлюкге гелген эди. Асгерден къайтагъанда да, Москвагъа гелип къаршылады. Ондан къайры, торунларын охув ожакълагъа студентлер деп къабул этеген гюнлени къутгъармагъан, барып ортакъчылыкъ этген. Оланы охувундагъы уьстюнлюклери атам учун уллу савгъат, сююнч эди.

Лакъыргъа Набиюлланы уланларыны гиччиси Рашитхан къошула.

—Бир гезик атам магъа (о заманлар магъа 10 йыллар болгъандыр):

«Юрю гъали, бир-эки терек орнатайыкъ»,— деди. Мени ишлеме онча гёнгом ёкъ эди. Шо ахшам биз хыйлы доландыкъ, натижада, беш-алты терек орнатдыкъ. Атама: «Бу не тереклер?»—деп сорадым. «Нар тереклер. Аллагъ буюрса, беш йылдан емиш де берер»,—деди атам. Эсимде бар шо мюгълетде мен: «Атама беш йылдан сонг тюшюм бережек тереклер булан инжинип айланма негер тарыкъдыр»,—деп ойлашгъан эдим. Гъали атабыз арабызда ёкъ, тек шо нар тереклеге къарап, даим ону келпети гёз алдыма гелип токътай. Гъар йыл тереклер мол тюшюм бере. Биз де ашайбыз, къардаш-къурдашгъа да пай тиймей къалмай.

Къызы Заира сувукъ, бузлу къышда, январ айны 19-нда анасыны тувгъан гюнюн белгилеген кююнню мюгълетлерин эсге ала. Шолай къатты сувукълар бу бойларда ювукъ арада болмагъан эди. Къырда борай, ёллар тайгъакъ. Оьтеген-барагъан машинлер де гёрюнмей. Ахшам барыбыз да бир столну айланасына жыйылып, атабызгъа къарагъанбыз. Не чакъ болса да, етишмей къалмажыгъын билебиз. Тек заман гетип бара, атабыз ёкъ. Анамны ичибушуп тура, шу боранда ёлгъа чыкъмагъай эди деп тилей. Буса да, гечеортада атам къолунда гюл байламлар да булан гирип гелди.

—Бир гезик атама аргъан сокъма уйренме сюемен деген эдим,—дей Заира. —Къарайман тувгъан гюнюнню эртенинде атам къолуна яшлар учунгъу аргъанны да тутуп, алдыма гелип, иржайып: «Не ямандыр тувгъан гюнлер йылда бир болагъаны...»—деп, мультфильмдеги белгили йырны йырмама башлады.

Къайда сапаргъа чыкъса да, Набиюлла бир де яшларына савгъат алмай къайтмагъан. Шо да ону асил хасиятын гёрсете.

—Бизин агълюде уллугъа абур этив болмаса ярамайгъан законгъа гъисаплана эди. Гъар жумагюн ишинден сонг атам ва анам башлап атамны ата-анасын гёрме бара эди. Сонг Къакъашурагъа анамны ата-анасыны янына чыгъа эди,—дей Нюрбиятны къызларыны уллусу

Тотуш. –Ата-анадан бир затны да, бир масъаланы да, биревню де оър салма ярамайгыянына биз гиччиден берли тюшондюк. Атам-анам дос-къардашгъа, авул-хоншугъа да шолой гъайлы янаша эди.

Абдуллаевлени яшлары сёзлерин гертилемек учун бир мисалны эсге алалар. Рашитханны биринчи муаллими Елизавета Васильевна уйлеринде сатып, яшларыны янына Петербурггъа гетген болгъан. Сонг гёчгенине гёкюнген, къайтма суйген, тек турма ери ёкъ. Шону Набиюлла ва Нюрбият билип, огъар оьзлени уйлеринде суйген чакъы турмагъа таклиф этелер. Шолой рагъмулукъну гёрсетген гезиклери яшавунда кёп болгъан.

Нюрбият яшларына гиччиден берли ожакъда атагъа ва уланланы уллусуна айрыча гюрмет болма тарыкъ деп уйрете эди. Бир-бир масъалаланы оьзю чечип болса да: «Атанга, агъанга барып сора. Олар не айтагъанны бил», – деп бола эди. Нюрбият эринден башгъачалай ойлаша буса да: «Атагъыз айтгъанны этигиз», – деп буvara эди. Набиюлла да тап шолой яшларына: «Ананы аяма герек!» – деп насигъатлар эте эди. Ол Ана деген сёзге уллу маъна бере эди.

–Анам заманны бош йиберегенликни, ялагъайлыкъны, эринчекликни инг де осал хасиятлагъа гысаплай эди. Ол гъар гюн къаратанг булан аякъ уьстде бола эди. Биз тургъанча, жувунгъанча исси аш гъазир этилип, столда тизилип бола эди. Тек бизге бир талап салгъан эди. Эртенги ашгъа олтургъанча гъарибиз гиччи буса да бир пайдалы ишни этмеге герек эдик. Бир-бир тенгилери биз йимик, орам-орамларда къалмай эдик. . .

Абдуллаевлени варислери бири-биринден сёз алып, ата-анасыны гъакъындагъы эсге алывларын узата. Нюрбият бары да яшавун эрине ва яшларына багъышлагъан бек тавакаллы ана ва къатын болгъан, юрт арада ону сёзю де тутула эди. Хыйлы заманлар ишге чыгъайым деген хабарны да авзуна алмай тургъан. Я бу къатын гъар-бир затгъа нечик етише деп, адамлар тамашалыкъ эте болгъан. Уллу уй-абзары, бири-биринден гиччи яшы-юшю, гъар гюн йимик гелеген

къонакълар. Олагъа да ашын да, къашын да берме тюше чи. . .

Яшлар оьсгенче, Нюрбият оьзюне кёп заманын ва тергевюн алмайгъан иш излей эди, оьзюню аслуагълю борчларын унутмай эди. Гъар тюрюлю йылларда Нюрбият яшлар бавунда, школада, районода загъмат тёкген. О заманларда оьзюне гележекде уллу билим берив идараны башын тутма тюшежек экени эсине де гелмей эди.

Нюрбият Ильмутдиновнагъа 55 йыл битгенде, ону оьзюн, агълюсюн, тухум-тайпасын яхшы таныйгъан районну о замангъы башчысы М. Шихсайтов огъар Янгыкъаягентдеги школаны директоруну ерин таклиф эте.

Нюрбият шосагъат разилигин бермей, хыйлы ойлаша туруп къала. Балики, боларманмы, бажарарманмы деген шекли ойлар къуршай болгъандыр. Тек ахырда эри булан да гъакълашып, янгы ерге, жаваплы къуллукъгъа чыгъа. Школаны гъалы макъгардай тюгюл эди. Бу охув идарада кёп заманлар ремонт этилмегени гёрюнюп тура эди. Нюрбият педагоглардан ва охувчулардан яхшы натижаланы талап этгенче, бир алдын олагъа тийишли шартлар болдурма герекни бек арив англай эди. Школаны тышы да, ичи де дегенлей тюрленме башлады. Уллу ремонтлар этилди. Ону иш къурув къайдалары да бек тизив эди. Пагъмулу ва бажарывлу иш ёлдашларына баракалласын билдирмей къоймай эди. Гъар яхшы, таъсирли оьтгерилген дарсны, муаллимни атын да айтып айрыча эсгере эди. Билим берив министерликни ва районну башчыларыны алдында шолой муаллимлени савгъатламакъны, тийишли

къюйде къыйматламакъны масъаласын гётере эди. Директорну гъар иш гюню школаны посагъасындан башлана эди. Ол гъар яш булан саламлашып, бирлерин макътай эди, башгъаларын тийишли буса танкъыт этмеге де, жавапгъа тартмагъа да бола эди.

Ол Янгыкъаягентдеги школагъа башчылыкъ этеген йылланы ичинде школа хыйлы гюрметлев грамоталар, медаллар ва кубоклар булан савгъатлангъан. Школаны охувчулары республика олимпиадаларда ортакъчылыкъ эте туруп, кёп керенлер биринчиликни къазангъан. Сонг оър билимлер алып, сынавлу касбучулагъа ва бажарывлу ёлбашчылагъа айлангъан. Нюрбиятны оьзюню ишинде, къошумун да тергевсюз къоймагъанлар. Ол «Дагъыстанны ат къазангъан муаллими», «РФ-ни умуми билим беривюню гюрметли къуллукъчусу». Яш наслуну тарбиялавда ва билим беривде етишген уьстюнлюклери учун Билим берив министерликни гюрметлев грамоталары булан савгъатлангъан. Ону иш ёлдашларыны къошумуна да тийишли къыймат берилген. Школа Къаягент районда инг де яхшы билим берив идара деп гысаплана эди.

Мен Набиюлланы ва Нюрбиятны къызларыны уллусу къонакъчыл Тотушну уйлеринден рагъмулу гыслер булан байынып къайтдым. Сав гюн магъа ата-бабаларыны, тухум-тайпасыны асил мердешлерин сакълайгъан тизив агълюню арасында болма насип тюшдю.

* * *

Савболлаша туруп, неге бизде шолой уьлгюлю ожакълар аздыр яда мен оланы барысын да гъали де таныймайманмы экен деп ойлаша эдим. . . Абдуллаевлени агълюсю булан ювукъдан таныш болгъан сонг, сав, гючлю тамурлары булангъы терек гёзел бутакълар бермей къыймажагъына ва асил мердешлени ёлу гележек наслуларда да уьзюлмежегине инандым.

ЭЛЬМИРА ИБРАГЪИМОВА

5 ← Мисал учун, 1-нчи сентябргъа багъышлангъан «Хошгелдинг, яшлар баву», «Алтын гюз» деген чаралар къужурлу кюйде оьтгериле деме ярай. Биз ону яшланы англав даражасын, къаравларын оьсдюремек учун да этебиз. Неге тюгюл, шонда яшлар гюз гелгенни не йимик аламатлардан билме болагъанны хабарлай, суратлайлар. Шо гиччирек байрамыбызда аталар сёзлери ва айтывлар да къоллана.

Олай да, биз оланы макъамланы гёзел дюнъясына къуршайбыз, шоланы инче сырларына тюшондюребиз, уьйретибиз. Гъар тюрлю композиторлар язгъан макъамлар булан таньш этебиз. Биз концертге баргъанда, яшлар оьзлени адилли кюйде тутуп бажарсын учун, «Бизин сююмлю йырларыбыз» деген темагъа гёре концертлер оьтгребиз. Сонг да, яшлар «Янгы йылны тамашалыкълары» деп янгы йылгъа багъышлангъан концертибизден оьтесиз къувана, чыдамсыз кюйде къаравуллайлар.

Биз айрыча маъна берип, мекенли кюйде гъазирленип, «Анагъызны къоругъуз, яшлар» деп 8 Март Къатынланы байрам гюнун де белгилейбиз. Бу яшлар ва бизин учун да сыйлы байрамларыбыздан бири. Неге тюгюл, яшавубузда лап да гёрмекли ерни аналар, къатынлар, къызлар тутта деме ярай. Гиччи булан уллугъа аналардан аявлу дагъы гъеч ким бар. Гиччипавларыбыз анадарына оьзлени савгъатларын онгаралар. Бу йылда биз шогъар гъазирленебиз. Иманлыкъ

булан пайдаланып, бары да аналаны, къатынланы гёзел байрамыбыз булан гъакъ юрекден къутлайман. Ожакъларыгъызгъа сав-саламатлыкъ, берекет, насип ёрайман, къайгъылар гёрмей яшамагъа Аллагъ гюч берсин. Дагъы да бизин учун Уьстюнлюкню гюню, 1-нчи июнда белгиленеген Яшланы халкъара гюню бек аявлу, оьзюбюзню программабызда да шолагъа аслу маъна бериле. Яшлар бир-биревге рагъмулу болма тарыкъны англама герек. Биз шо янларына бек агъамият беребиз. Гиччипавларыбызны арасын да пагъмулулары да аз тюгюл. Театр кружогубузну ортакъчылары яшлар учун язылгъан белгиле «Репка», «Теремок», «Лесная сказка» деген асарлагъа гёре спектакллер салып, алай арив ойнайлар. Гъасиликаламан, биз бары да белгиле гюнлеге, байрамлагъа тергев этмей къоймайбыз.

Гертиден де, «Гюнешде» гиччипавланы кюлейген юзлерин гёрюп, къуванчлы сеслерин эшитип, бир ажайып тамаша сигърулу ёммакъгъа тюшгендей боласан. Олардан илгъам алып, ругъланып, бары да къайгъы-дертингни унутасан.

Бу яшлар бавунда оланы гъар гюн йимик школагъа да гъазирлейлер. Тарбиялавчулар билим алмакъны нечик уллу пайдасы барны гъакъында яшлагъа мекенли кюйде англаталар. Олагъа оюнланы суратлайгъан сюжетлер, видео роликлер гёрсетип, жаваплы, талаплы болмагъа, оьзбашына чалышма уьйретелер. Шо хасиятлар яшлагъа муратларын яшавгъа чыгъарма, тергевлю болмагъа да кёмек эте.

–Дагъы да эсгерсем, биз яшланы компьютерден де англаву болсун учун, олагъа компьютер клас да ачма сюебиз, –дей Ума Мамаева оьзюню лакъырында. –Гъартюрлю масъалалагъа байлавлу ата-аналаны да къабул этип, олар булан гъакълашагъан гюнлерибиз де бар. Бир йылны ичинде 2 керен ата-аналаны жыйыны да оьтгериле.

Мен огъар: «Ишигизге байлавлу сизден гъасил болагъан зат бар буса, нени алышдыражакъ эдигиз?» –деп сорайман. – Эгер, мени гюнчюм чата болгъан буса, инг башлап бары да гиччипавлагъа яшлар бавунда ерлер етишеген кюйде масъаланы чечежек эдим. Тек сиз де билеген кюйде, шо масъаланы чечивю менден гъасил болмай

Сёзюмню тамамлай туруп, бизде кёп яхшы, намуслагъа байланып ишлейген гъар тюрлю касбучуларыбыз барны эсгерме сюемен. Олардан **Ханым Хирасуллаева, Татьяна Абужаева, Зарема Давутова, Юлдуз Алиева, Асият Будайчиева, Гюльнара Давутова, Жамиля Тетекаева,** тарбиялавчулар **Асият Османова, Гюльнара Къапарова, Муслимат Гъайдаева, Загъра Атакова, Гюльнара Къочакъаева, Рабият Абсаламова, Айханым Бариева ва оьзгелери.** Олар барысы да яшлар учун яркъ, гёзел дюнъяны къурма гъаракат этелер.

Ума Мамаева уьягълуюсю Ризван булан биринден-бири яхшы 3 уланны да оьсдюрюп, яшавда оьзлени ерин тапмагъа да кёмек этген. Ол агълуюсю Ризван булан бирче оьзлени юрегини сююнчю, гёзлерини ярыгъы болгъан торунларындан да къуванып яшайлар.

Ата-аналар учун яшлардан аявлу, гёзел, сыйлы инсанлар дагъы ким бар. Аналар олагъа чанг тийме къоймай, нечесе гечелени гёзюмюмай оьтгере экен. Янын салып ятмай, яшланы яшаву, насипи учун сав оьмюрюна аякъ уьстде йиберелер. Сёзюмню битдире туруп, яшлар бавуну бары да касбучуларын, аналаны, къатынланы 8 Март, Къатынланы халкъара байрам гюню булан къутлайман. Барыгъызгъа да савлукъ, ожакъларыгъызгъа татывлукъ, насип, берекет ёрайман. Яратгъаныбыз сизин барыгъызын да Оьзюню шабагъатлы, нюрлю къаравларыны тюрбюнде эсен-аман сакъласын. Амин!

НАХУ ГЪАЙБУЛЛАЕВА

Навруз байрамны нечик ытгере эдик...

–Уьюгюзге яхшылыкъ, апай. Нечиксиз, яхшымысыз? Кююгюз-гъалыгъыз нечикдир? Эсен-аманмысыз? Апай, биз ёлукмагъаныбыз нечакъы заман ытдю? Мен чи нечик де, сизин журналны охучулары да сагъынгандыр.

–Вуя, гьейлер, гьейлер... Гелген сагъа да уллу яхшылыкъ. Аллагъисен, Паху, бармысан дюньяланы устыюнде? Шунчакъы заман апайынгни янына гелмей нечик турдунг? Бугюн сен гелегенингни алданокъ билгенмисем, аргъан-теп булан къаршылажакъ эдим. Алдынга не яйым, пух эчкини териси сама да ёкъ. Аллагъгъа шюкюр, мен де гъай ишырылып, къайпанмай тураман. Бир кюйсюз болабыз, бир де къолайлыкъгъа барабыз. Сен бизге гелмей узакълангъангъа авруп сама кълалмагъанмы экен деп, ичимбушуп тура эди. Шюкюр Аллагъгъа, не буса да сени сав-саламат кюйде гёрдюм.

–Апай, Аллагъгъа шюкюр, сизин де эсен-аман аякъ устыюнде гёрюп, юрегим парахат болду. Апай, баягъы къужурлу лакъырларыбызны узатсакъ, сыр чечсек бир атив болур. Узакъ кълалмай язбаш булан байлавлу Навруз байрам этишежек геле. Гъали де кёбюсю ерлерде Навруз байрамны уллу къуванч булан белгилейлер. Алда бизде шо байрамгъа нечик тергев этиле эди? Нечик ону къаршылай эди? Шо гъакъда лакъыр этсек атив болар.

–Не сёйлейсен, Навруз байрамгъа нечик буса да гъазирленмей эди. Огъар дагъы да «къыш гюйдюрюв, къышны артын гюйдюрюв» деп де айта эди. Шо къышны да, эсги йылны да къуваляйгъанлыкъны бир белгиси эди. Шо замангъа адамлар

уыйлеринден, абзарларындан бары эсги, кълланмайгъан затланы чыгъарып яллата эдилер. Шо гюн абзарларда, орамларда, юртланы ягълаларында отлар ягъыла эди. Шо иште ортакъчылыкъ этеген бары да жагъиллер яллайгъан отну устыюнден атылып чыгъа эдилер. Шо да отну гючу булан адамлар тазаланагъанны англата эди. Ондан къайры, юртну жагъиллери къайкы (хоккей ойнайгъан таякъ) булан кесев гесеклени тебере туруп, орамны бир башындан бири башына чыгъа эдилер. Сонг да, ожакъларда бируллу от ягъа эдилер, шо бары да уый-эшикни ярыкъ эте эди. Гъали де юртларда от ягъып йиберсе, масхара этип: «Не этесиз, къышны гюйдюремисиз?»—дейгенлер бола. Артда буса аш-сув этип, столлар къуруп, бар халкъ олтуруп, къыйынлыкълардан, къышдан эсен-аман чыкыгъангъа, язбаш насип гелтирежекге Яратгъаныбызны алгъышлай эдилер.

Къышны ахырынчы гюнюнде кълумукъларда сют яда увуз кълосуп, йымырткъа кюрзе эте эдилер. Йымырткъа кюрзе этегени де негъакъ тюгюл. Неге десегиз, йымырткъаны бир сигърулу гючу бар деп гъисап этиле эди. Сютню буса берекетли кюйде савунлар, яхшы сют болсун деген муратлар булан кълоса эдилер. Язбашгъы Навруз байрамны, янгы йылны март айны 22-синден 24-не ерли, бек эркин кюйде белгилей эдилер. Шо гюнге адамлар алданокъ опуракълар жувуп, уый-эшикни тазалап, акълар чабып онгарыла эди. Имканлыкълары барлар озлеге янгы опуракълар тиге эдилер. Кириноп, тазаланып, алай атив кюйде гъап-гъазир бола эдилер. Къатынгишилер башына

хына салып, бир-бирине кёмек этип, башын атив онгара эдилер.

Шо Навруз байрамны алдын-дагъы (мартны 20-нда) гече де, гюн де теппе-тенг бола. Шо гюн булакълардан гелеген сувну гъар-бир затдан тазалайгъан, савлугъун беклешдиреген гючу бар деп гъисаплайлар. Шо гече алгъышлар айтып, булакъда киринегенлер де бола эди. Булакъгъа барып болмайгъанлар акъчалыкълар булан уюне сув гелтирип, ожагъында кирине эдилер. Яратгъаныбыздан савлукъ, насип тилеп, язбашгъы сувну башындан аягъына ерли тегюп, чайынып кирине эдилер. Шо гюн чинк де айтылынган милли ашлар этилинип салына эди. Адатлы кюйде ичине кълос, кюреге салып пироглар, пахлавалар, гъар тюрлю чудулар, явлу экмек этиле эди. О заманлар мадары булангъылар гъайван-мал союп, пилав, долма, бозбаш гъазирлей эди. Сонг дагъы адамны келпетин эсге салагъан урчукъан, иркелеге, кълапкъагъа (кълор тавукъ) ошавлу печеньелер эте эдилер. Гъар тюрлю гъалива да салып кълалачлар, гъабижай ундан чика (уъч мююшлю кълалач) эте эдилер. Биревлер урчукъанны тамына илип, дагъы янгы йыл болгъанча сакълай эди. Шо йылдан-йылгъа моллукъда эсен-аман яшамагъа умут этегенни англата эди. Ондан къайры, кълумукълар урчукъан савлугъун яхшылашдырма кёмек эте деп, авруйгъан адамгъа шону шорпаны ичинде йибитип бере эди.

Олай да, ярты синген этип, семене дейген повидла йимик зат эте эди, янгы яшыл болуп гелеген гиччине чий будайбашлардан. Шону уллу къланларда бир нече ожакъны кълатынлары жыйылып эте эди. Шо

байрамгъа ундан, экмекден боза да эте эдилер. Юзюм оьсеген ерлерде буса жаба, муселлес деп ичеген сувлар этегенлер бола эди. Шону янгыз оьзлени ожагъына тюгюл, къонакъланы алдына салма учун да эте эди. Шо байрамда адамлар бир-бирини уьстюне барып, Янгы йыл булан къутлай эди. Къонакълар, яшлар, жагъиллер учун йымырткъалар биширип бояй эдилер.

Янгы йыл ахшам жагъил тайпа гийинип, доммайлар болуп, бир уьйден бир уьйге гире эдилер. Айрокъда жагъиллер дос-къардашны къутлама баргъанда, тонланы, папахланы терсине гийип, кийизден этилген маскарлар да гийип, эчкилер, аювлар, къыр атлар болуп, тавушларын алышдырып, бийип, атылып, йырлап адамланы гьнгюн ала эдилер. Бир-бирде къатынгишилер де къошулуп, эсги опуракълар гийип, доммайлар болуп, бетин-башын бояп, гъар кимни ожакъларына барып, масхаралар этип, театрда йимик ойнай эдилер. Йырлап, бийип, бары халкъ шайлы йыбав эте эдилер. Тек олар уллу чагъындагъы адамлар яшайгъан абзаргъа бармай эди. Доммайланы бары да ожакъларда бек сююне, ихтилат эте туруп къаршылап, олагъа савгъатлар да бере эдилер.

Чинк де аслусу, оьрюм яшлар язбашны биринчи гюнлеринде иш этип авлакъгъа барып, енгил тереклени бир уллу бутакъларын гесип алып геле эдилер. Шону да увакъ бутакъларын тайдырып, къабугъун да арчып, яшыл сыр сюртеэди. Сонг да, шо бутакълагъа мыхлар къагъып, шоллагъа оьзлеге тюшген савгъатланы тагъа эди. Шо бутакъгъа гъар тюрлю туюлю бантиклер байлай эди. Шолагъа да язбашны байрамы, Навруз гюнюн къаршылап айтылагъан сьзлени яза эди. Шогъар да шатман терек деп айтыла эди.

Темиркъазыкъдагъыкъумукълар шо безендирилген бутакъланы аралап, жагъиллер шоллагъа байлангъан узун, тар бантиклени айландырып, шонда язбашгъа багъышланып язылгъан йырланы йырлай туруп юрью эдилер. Шатман терекни бутакъларын тутуп,

савлай юртну ичин эллеп чыгъа эдилер. Олагъа тынгламакъ, къарамакъ учун юртлулар уьюндеги бары ишин къоюп къырда бола эдилер. Шо шатлы йырда адамлагъа алгъыш этиле эди. Шонда шулай сатырлар бар эди:

*Аллагъгъа макътав болсун,
Аман чыкъдыкъ язбашгъа
Жан-жанывар яйнады,
Исси туюшуп тав-ташгъа.*

*Къыш гетди деп сююнуп,
Яз опуракълар гийинип
Байрам эте гелгенбиз,
Бары яш-юш жыйылып
Навруз эте гелгенбиз
Йыртыллатып байракъны,*

*Къувандырып яшасын
Тенгириим бары халкъны.
Тенгириим бары халкъгъа
Рагъмат булан къарады.
Жан-жанывар тирилди.*

*Яшыл отлар яшинады.
Яшинады яшыл отлар
Яйылды гьк булутлар.*

Саламат язгъа этип,

Гъасил болду умутлар, – деп йырлай эдилер. Сонг гъаркуплетни арты булан барысы да: «Гъаза, Навруз гюню мубарак!» – деп хор этип айта эдилер. Адамлагъа багъышланып алив ёравлар этилинеген калималар бар эди.

*Шатман эте гелгенбиз,
Наврузну айларында.*

*Биз къызланы сынайбыз,
Чомартын да, барын да.*

*Гелин къатын турсана!
Савру башмакъ гийсене!*

*Сундукъгъа къол урсана!
Бу байракъ сагъа къарай,*

*Кисе явукъ такъсана.
Язбаш гелди яйнашып.*

*Бар гъайванлар ойнашып.
Къызынг кисе сайласын,*

*Гелининг такъма чыкъсын
Бизге чомартлыкъ этип,*

*Шайтанны уьюн йыкъсын.
Абзарында кёллери,*

*Кёллеринде къазлары,
Байракъгъа явукъ илме,*

*Муна, гъазир къызлары
Шатман, Навруз гюню мубарак.*

Жагъиллер йырлай туруп, янгы къошулгъан яш ожакълагъа барма иштагълы бола эди. Неге туюлю,

оланы тоюндан сонг сандыгъында къалгъан къольявлукълар, къумачдан этилген белбавлар тюшер деген умут булан бара эдилер. Бир-бир ерлерде шо безендирилген бутакъны башына агъачдан этилген къушну тагъа эди. Сарынлар йырлап барагъанда, шо къушну тербетип, учагъан йимик этип юрью эдилер. Олар хыйлы савгъатлар жыя эдилер. Шо гюн тюшген йымырткъаланы алып, яшлар очаргъа жыйылып, шоланы урушдура эдилер. Шолай кимге къатты йымырткъа тюшгенни биле эдилер. Къызъяшлар буса гьтермелерде гъарсинчеклер этип, кимники алив деп, ярышгъа чыгъа эдилер.

Гъай къайсын бирин айтайым, шо гюнлрде ат ярышлар да бола эди. Гъар ким алданокъ, биринчиликни алма сююп, атларыны гъайын этип, яхшы ем берип сакълай эди. Ярышлагъа чинк де яхшы атланы танглай эдилер. Дагъы не айтайым, таш атып, окъ булан уруп уьчеше эдилер. Гъасиликалам, бек къужурлу кюйде, бир-биревню гьнгюн алып оьтгериле эди. Гъали о байрамгъа алда йимик тергев этме суймейген болуп тура. Бырынгъыдан берли бизин халкъыбыз шо гюнню белгилеп гелген чи.

–Воллагъ, апай, нечакъы да мердешленген адатлы алив байрамыбыз бар. Сиз хабарлагъан кюйде чи гъали онуолай даражада кютегенлер де ёкъ. Йымырткъа кюрзе де этип битип къала. Апай, лакъырыбызны дагъы гезик узатарбыз, о замангъа соравлар да жыйылар.

ПАХУ ГЪАЙБУЛЛАЕВА

Магъа 33 йыл бола. Эки уланны анасыман. Озьюню насипли адамгъа гъисаплайман. Лап бажарагъан ишим–опуракъ тигив. Уланларымны герти эргишилер этип тарбиялама къасткъыламан. Адамларда инг алдын ягъ, намус, къурдашлыкъ юрютюп бажарагъанлыкъ болмаса ярамайгъан хасиятлардыр деп ойлашаман.

Бика Алхасова

Биз бир-бирибизни къучакълап йылай эдик. Мен бирден къуршап алгъан гъислеримни энгип болмай, оькюрюп йылай эдим. Анамны тавушу буса гъаран чыгъа эди. Якъларындан эки гъезьяш агъылып, бетиндеги бюрюшмелерини арасында яшынды. Анам мени бек сабур, сьзге къызгъанч адам.

Мен анамны пашман юзюн гъерюп, огъар лезги халилени хабарын къайтып эсине салгъаныма бек гъьекюндюм ва ичимде оьзюм-оьзюме урушдум. Бизин агълюде шо хабарны билмейгенлер ёкъ.

Анамны яш заманлары къыйынлы дав ва ондан сонггъу йылларда оьтген. Шо къагърулу девюрлерде эри къоюп гетген улланам, биринден-бири гиччи беш де яшы булан нечик сав къалгъанына бугюн де тамаша боламан. Уллатам чы бир къыйынлыкъны да гъермеген. Ол башлап Мехельтада судья болуп ишлей эди, сонг Цунтагъа прокурор болуп чыкъгъан. Ону гъакъында дагъы гезик хабарларбыз. Дав тамамлангъанда, анама 12 йыл битген болгъан. Ол яшланы лап уллусу эди. 18 йыл битгендокъ, дос-къардаш анамны эрге берген.

Тойдан сонг дёрт ай гетип, эрин, мени атамны асгерге чакъыралар ва яшгъа токътагъан анам ону къайтивун къаравуллай. О заманларда уланлар асгерде дёрт йыл къуллукъ эте эди. Бизин анадаш

юртубуз Анди бырынгъы заманлардан берли ямучу этеген усталар булан макътала гелген. Бары да авур ишни къатынлар кюте эди. Анам да шону булан къазанма сюйген. Неге тюгюл, узакъ къалмай яш тувма герек болгъан. Анасындан кемеке тилемеге кюй ёкъ. Огъар оьзюне де дёрт яшны гъайын этмеге герек. Ондан къайры, эри асгерден къайтгъанча ожагъында аз-маз буса да кепеклер болгъанны сюе. Ямучугъа къолланагъан юн бек багъа токътай болгъан. Акъчасы етишмейген саялы, ол гёк сыйлы ташлары булангъы гъалкъаларын сата. Шо анамны лап да уллу байлыгъы эди.

Гъалкъалагъа гелген акъчагъа анам 40 кило юн сатып ала. Шо буса 8-10 ямучуну тикмеге чакъы бола. Авур, къыйын иш. Бир ямучу тигилгенче сав ай гете. Анам айтагъан кюйде ямучулар тез сатыла болгъан. Тигилгени гъеч, гъазир малны базаргъа етишдирегенинг бар эди. Гюндюзлер милиция токътатып, савдюгер юрютмеге ярамай деп, ямучулары чыгъарып алып, уголовный ишлер ача эди. Гечелер буса къачакълар парахат къоймай эди. Веденогъа барагъан тар тав сокъмакъларда олар оьтеген-барагъангъа чапгъын этме къарай эди. Шо саялы андилер гюп болуп, савутланып, гечелетип ёлгъа чыгъа болгъан. Эртени булан Веденодан таба Грозныйдагъы ва Аргундагъы

базарлагъа етише эди. Муна бир айны ичинде анам 10 ямучу тиге. Дагъы да бир айдан ол яш булан кьутулма герек. Озокьда, шо гьалында огъар йыракъ ва кьоркьунчлу сапаргъа чыкъмагъа кюй ёкъ...

Ол гъазир ямучулары ерли савдюгерчилеге ломайлап берсе, учуз токътажагъын ва алданокъ гёз алгъа тутгъан акъчаны кьазанып болмажагъын биле. Шолай терен ойлагъа батып, Аллагъдан бир белги кьаравуллап, намазлыкьда олтуруп турагъанда, кьурсагъындагъы яшны гючлю тербенишин гьис эте. Гъатта эсин тас этме аз къала. Шо заман ол бары да ямучуларын озьуне кьардаш тиеген савдюгерчиге ломайлап берме токъташа. Ол Хасавюртну кьырыйындагъы кьотанда яшай. Эки ямучуну багъасын ол шоссагъат берген. Къалгъанларыны гъагъын кьайтгъан сонг телермен деп сёз берген. Тек ол не бир жумадан, не бир айдан, не бир йылдан гелип гёрюмеди. Анам яшы да, озью де ачлыкьдан оьлмес учун башындан гечирген чакъы кьыйынлыкъланы гъакъында айрыча асар язма ярар эди.

Арадан эки йыл оьтюп, анамны бир кьардашы шо борчлу къалгъан адам турагъан кьотангъа ёл чыкъма айланды ва анамны да озью булан бирче барма чакъырды. Дёрт гюн эки жагъил кьатынгиши кьолларында гиччи яшлары да булан не гьалларда буса да, озьлеге тарыкъ ерге етишелер...

Анам шо кьардашын гёргенде, башлап ону таныма да танымагъан ва гёзьяшларын токътагып болмагъан. Тёшекде бир бошамай теренден ёткюреген, янгыз сюеклери ва гёню къалгъан, аврувлу адамны гёрген.

Ол яшы-юшю булан бир аран йимик уьйлерде яшай. Къатыны авур яшав шартлагъа чыдап болмай ярым йыл алъякъда авруп оьлген. Шо сапар ону бютюн яшавун бузгъан. Гече кьачакълар артын кьувуп, бары да ямучуларын ва кьырыйындагъы акъчасын чыгъарып алгъан болгъан экен.

–Сен, кьызым, бола бусанг геч менден,–деген ол анама. –Сен яш да булан шунча ёлну негъакъ юрюп гелмегенингни англайман. Магъа сени гёргенче оьлген кьолай эди... Сонг гёзьяшларын токътатып болмай йылама башлай. Анам болагъан кююнде маслагъат салма кьарай ва ондан борчун гечгенни айта. Шо гюнокъ, олар юртуна кьайталар...

Гъали муну лезги халилер булан не аралыгъы бар деп ойлашагъанлагъа хабарымны аслу ерине гёчейим. 1967-нчи йылда бизге, Андиге, биз та-

нымайгъан бир жагъил эргиши ва кьатынгиши гелдилер. Огишини олжасы табасаранлы болгъан экен. Ол хабарлагъан кюйде, атасы лап ахырынчы мюгьлетине ерли анама борчлу къалгъанни унутмай болгъан ва яшларыны гьарисинден имканлыкъ болса, шо борчну тёлемекни тилей эди. Атасы оьлген сонг, етти яшдан уьчевю тюгюл сав къалмай. Эки агъа-ини ва кьызардаш. Ол уллусу гьисапда Дагъыстанны кьыбла бойларына кьазанма гете ва шонда ерли кьыз булан уьйленип яшама да къала. Атасыны тилевюн унутмагъан ва хыйлы заман акъча жыйып тургъан. Къатыны бу хабарны эшитип: «Шо кьатынгиши атанга борчун гечген. Балики, гъали ол акъчаны алма да суймес. Сапарынг негъакъ болмасмы? Шо саялы огъар уьч хали алып барып савгъат этейик. Акъчаны алса, халилени сатып кьоярбыз»,–деп насигъат берген.

Озокьда, анам акъчаны алма рази болмагъан. Шо заман кьонакълар машинден шо халилени тюшюрелер. О заманларда бизин йимик ожакълагъа шо бир уллу байлыкъ эди. Тек анам шоланы да алма суймей эди. Узакъ тилевлерден сонг нечик де халилер бизде къалды...

* * *

Бизге, уьч кьызардашгъа, гъарибизге бирер хали тюшдю. Халилени полгъа яйылып гёргенде, анам тили тутулгъандай болуп къалды. Шонча да гёзел халилер эди. Биз кьызардашларыбыз булан сёйлешип, уьчюсюн де анамны уьюне гелтирип яйдыкъ. Муна гъар ёлукъгъанда, бизин агьлюде халилени хабары чыкъмай къалмай. Анам эсге ала, мен буса йылайман...

ЯШАВУН САТЪНАГЪА БАГЪЫШЛАГЪАН

Актёрлар булан лакъыр этмеге тынч тюзюл... Бир янындан, шо олагъа яратывчулукъ ишини гъакъында сёйлеме себеп бере, бириси янындан, заманлар гетегенин, яшавда янгыз устыюнюклер болмагъанын, даимликге унутма ярайгъан бир-бир затланы къайтып эсине сала.

Дагъыстанны халкъ артисткасы, Лезги музыкалы-драма театрны инг белгили ва пагъмулу артисткасы Фаризат Зейналова озъюню ва театр яшаву гъакъында хабарлай...

Ол яш заманындан тутуп халкъ макъамлагъа гъашыкъ болгъан, шиърулар да язгъан, тойларда да йырагъан. Бу ерде Фаризатны тухум-тайпасында тизив, таза тавушу булангъылар кеп болгъанын эсгерметюшедир. Фаризатгъа уллу сагънагъа тувра ёл ачылгъан эди. Тек ол театргъа шоссатгъат гелмеген.

Яшаву озге яш наслуну вакилери йимик оьтешкола, охув йыллар, иш...

Фаризат Докъузпара районну Мискинжа деген юртунда тувгъан. Школаны битдиргенде, Дербентдеги юрт хозяйство техникумгъа охума тюше. Техникумдан сонг Дербентдеги консерво заводда ишлеме башлай.

Фаризат айтагъан кюйде, янгы касбу огъар сююнч гелтирмей, жаны макъамланы, гезелликни, герти гыслени талап этген...

Шолай 1997-нчи йылда ол Лезги театргъа ишлеме бара ва шону булан бирге Инчесаният ва маданият институтну заочно охуп битдире.

Биринчи ойнагъан спектакли Валерий Зиминни асарына гере салынгъан «Играй шарманшик!» деген пьеса эди. Онда ол эки къызъашны, Капля ва

2017-нчи йылда Дагъыстан Республиканы Башчысыны къарары булан Фаризат Зейналовагъа «Дагъыстанны халкъ артисткасы» деген ат берилген.

Капельканы ролларын ойнай. Фаризат жанлы кюйде ойнагъандан къайры, тизив йырлама да йырагъан. Бугюн Фаризат Зейналованы къаравчулар янгыз пагъмулу артистка гысапда танып къоймай, ону лезги халкъ йырланы герти устасы кюйде де эпсиз сюелер.

Сонг «Горянка» деген пьесада (Р.Гъамзатов) баш игити Асиятны, «Рэкетирлерде» (М.Рустамов) Заи-

раны, «Бавну гьюрюлеринде» (А.Кардаш) Гьюррияны, «Таш кьонакьдагъы» (А.Пушкин) Лаураны ва олай кеп озьге ролланы ойнагъан ва кьаравчуланы сюювюн кьазангъан.

Савлай ону репертуарында 50 роль бар. Лап артдагъы роллары татар драматург Батулла Тулайны «Сен мени анамсан» деген спектаклде Зарифаны ролю ва серб драматург Мирослав Митровични «Гечеортадагъы тонав» деген пьесадагъы Илонаны ролю. Озью айрыча сюеген келпетлери «Таш кьонакьдагъы»–Лаура ва «Горянкадагъы»–Асият.

2004-нчю йылда Гарсия Лорканы повестине гере салынгъан спектаклде Бернарда Альбинаны ролюн ойнагъаны учун, Фаризат Зейналовагъа «Дагъыстанны ат кьазангъан артисткасы» деген гьюрметли ат берилген.

Фаризат бютюн яшавун сагънагъа багъышлагъан ва шо саялы ону инг де кеп хабарлама сюеген темасы–инчесаният булан байлавлу масъалалар. Репетициялар, пьесалар, ондан кьайры, кьурдашлары булан гьакълашыв да аслу гьалда театрны, янгыз сагънада болагъан озьтёрече ругъну айланасында юрюле...

Фаризат мюкюр болагъан кюйде, ол бир де роллар учун режиссёр булан эришмей. Шо буса огъар артыкъ харлы болмай, ич эркинликни сакълама имканлыкъ бере. Гьар рольну озьюню озьгеги болагъандай, гьар яратывчу адамда да шо озьек бар. Фаризатны озьге актёрлар булан тенгleshдирме кьыйын. Ол бирисине де ошамагъан.

–Мен бир заманда да биревге де ошамагъа кьарамагъанман. Мени актёр касбуну сырларына тюшонме кемекезтген тизив насигъатчыларым бар эди. Россияны халкъ артисткасы Рагъимат Гьажиева, Дагъыстанны халкъ артисткасы Дурия Рагъимова, Дагъыстанны ат кьазангъан артисткасы Света Асланбекова. Олар мени учун кумирлер тюгюл эди, олар мени муаллимлерим, кьурдашларым ва ювукъ, дос адамларым эди,–дей Ф.Зейналова..

Фаризатны гьакъында лакъыр чыкьгъанда, иш ёлдашлары ону пластикасын, инче тавушун, бай ич дюньясын, сагънадагъы пагъмусун айрыча эсгерелер. Фаризат Лезги театрны инг де яхшы актёрларыны бириси деп гьисапланагъаны негъакъ тюгюл. Ону яратывчулугъуна оьр кьыймат береген кьаравчулар сююмлю актрисасына багъышлап шиърулар да яза.

* * *

Фаризат Зейналовагъа гележекде кимни ролюн ойнама сюер эдигиз деп сорагъанда, ол Египетни пача кьатыны Клеопатраны келпетин эсгере. Огъар шо алтын умуту яшавгъа чыкьмагъа насип болсун деме сюебиз.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

«ЭСГИ ЗАМАНЛАНЫ САГЪЫНАМАН»

Сабият Гъажикеримовна Шихсинова булан биз «Тарнаир» деген санаторийни абзарында ёлукъдукъ. Онда ол эри Тарикули булан савлугъун беклешдире эди. Сабиятны къаршысында олтуруп, ону агълюсюню, пачалыкъ ва жамият чалышывуну, Совет Союзну тозулунун нечик къабул этгенни ва гъали нечик яшап турагъанны гъакъындагъы къужурлу хабарына тынглайман.

Сабият Шихсинова оъз заманында КПСС-ни Хив район комитетини секретары болуп ишлеген. Ону шо къуллукъдагъы чалышывун гёзден гечирип къарагъанда, башлап адатлы партия ёлбашчыланы загъмат ёлу деп эсинге гележек. Пачалыкъ планлар, колхозланы, совхозланы, предприятиелени ишин къурув... Коммунистлени кёбюсю гъалал кюйде яшайгъан ва загъмат тегеген девюрлер.

–Башгъа кюйде бажарылма да бажарылмай эди: гъар коммунистге, айрокъда, сен жаваплы къуллукъда ишлей бусанг, къатгы талаплар салына эди. Сагъа этилген инамлыкъгъа амин

болуп болмасанг, партия билетингден къуру къалагъандан къайры, ишингни детас этесен ва башгъа эбе-хырлы ерге ишге тюшюп де болмайсан. Озокъда, ишибизни янгыз такъсырдан тартынып, къоркъуп юрютмей эдик. Биз партияны политикасына, гележекге дурус ёл булан барагъаныбызгъа гъакъ юрекден инана эдик,–дей Сабина Гъажикеримовна.

–Мен шу чагъыма етишгенде де, гъали декоммунизм уьст болажагъына, эрте-геч халкълар шогъар къайтажагъына бир де шекленмеймен. Шо, балики, бугюнго заманлагъа гёре бир тамаша чалына буса да ярай. Айрокъ-

да, оьсюп гелеген наслугъа англама къыйындыр. Тек яшагъан гёре,–деп, Сабият Шихсинова лакъырын узата..

Сабият Гъажикеримовнаны Хив районда яхшы танийлар. Онда ол бютюн оьмюрюн оьтгерген. Ол районну Кандык деген юртунда сабанчы агълюде тувгъан. Агълюсюнде эки уланы ва беш къыз болгъан. Сабият ата юртунда етти йыллыкъ школаны битдирип, охувун Дербентдеги интернатда узатма токъгаша. О заманларда буса интернатны къаршысында педучилищен ерлешген болгъан. Сабият гиччиден берли муаллим болма сюегенин эсине алып, училищени гъазирлев курсларына языла ва сонг башлапгъы класланы педагогларын гъазирлейген бёлюкге чыгъа. Охувун бешлеге тамамлап, ата юрту Кандыкгъа къайта ва бир йыл муаллим болуп ишлей.

Сабият Гъажикеримовна оьзюню агълюсюню гъакъында хабарлама башлагъанда, ону тавушу бирден алышына.

–Мен ата юртумну бек сюемен. Тек 18 йыллыкъ чагъымда хоншудагъы гиччи Куштиль деген юртда турагъан яхшы улангъа эрге бардым. Ол менден 10 йылгъа уллу эди. Биз янгы уйленгенде, бизин экибизни де Ляхля деген юртдагъы школагъа ишлема бакъдырдылар. Ишлей туруп, мен Дагъыстан педагогика институтну филология факультетине заочно охума тюшдюм, школада орус тилни ва адабиятны дарсларын юрютме башладым. Институтну битдиргенче, бизге уьч яш тувду. Тарикули булан бизин 5 яшыбыз, 14 яшларыбызны яшлары ва 13 торунубуз бар,–дей ол оьктем кюйде.

–Къызларыбызны уллусун, Гюльмираны Тлярата райондан чыкъгъан аварлыкъа эрге бергенбиз. Экинчи уланыбыз Шамхал ата юртубузда тура, ол авар къызны алгъан. Яшларыбызны гиччилери Хивде туралар. Зарема Хив районну маданият управлениесини начальниги, Алёна ва Арсен–экономистлер. Бизин ожакъда даим парахатлыкъ ва юрек бирлик болгъан,–деп эсге ала Шихсинова.

Жамият ва партия ишини гъакъында хабарлай туруп, Сабият Гъажикеримовна шоссаят жыйнакълы болуп гетди.

–1968-нчи йылда мени коммунист партиягъа къабул этдилер. Шо гюн болгъанча да, мен жамият ишлерде жанлы кюйде ортакъчылыкъ эте эдим, юрт ва район советлени депутаты да

болгъанман. Узакъда къалмай, мени школаны башлапгъы партия къуру-муну секретары этип де сайладылар.

Сабият Шихсинова бек рагъмулу ва адилли адам. Ол райкомну секретары болуп ишлейген заманланы кѣплер гъали де унутмай, ону атын уллу гъюрмет булан эсге ала.

–Биз этмейген иш ёкъ эди. Гъар гюн уьстюнге озълени къыйыны-дерти булан гелеген адамлардан къайры, сессияланы гъазирлей эдик, депутат гюплер къура эдик, авлакъларда тюшюм къайтарма кѣмек эте эдик, гъатта хали согъувгъа къуршала эдик... Гъасиликалам, уллу иштагълыкъ булан ишлей эдик. Бек къужурлу заманлар эди. Гюн сайын райондагъы гъаллар яхшы якъгъа багъып алышына эди. Аслусу, адамлар яшавну яхшылашдырмакъ деген шо гъаракатгъа жанлы кюйде къуршалагъаны эс этиле эди. Озокъда, ишим мени хыйлы заманымны ва савлугъумну ала эди. Тек мен бир де озъюмню къысматыма кант этген адам тюгюлмен,–дей С. Шихсинова.

Сабият Гъажикеримовна озъю КПСС-ни Хив район комитетини секретары болгъан кююнню гъакъында кюлей туруп хабарлай.

–Мен уйде кѣрюкде экмек биширип тура эдим. Артымдан райкомну биринчи секретарыны машинин йибергенлер. Магъа алгъасавлу кюйде, Магъачкъалагъа етишме тарыкъ экен. Къолумдагъы унну да силкип, шо уйде гиеген капотум булан ёлгъа чыкъдым. Мени «Билим» деген жамиятгъа чакъырадыр деп тура эдим. Олар мени къол сагъат булан савгъатлама сую эди. Тек мени Партияны обкомуна чакъыра болгъан экен. Мени обкомну экинчи секретары къабул этди ва мени Хив райкомну секретары этилип белгилейгенни билдирди. Шо къуллукъда мен 14 йыл ишледим,–деп эсге ала С. Шихсинова.

–Тюзюн айтгъанда, башлап къыйын эди. Тек магъа этилген оьр инамлыкъны ерге урма кюй ёкъ эди. Ювукъ адамларымны, доскъардашны, юртлуларымны, иш ёлдашларымны якълаву ва кѣмеги булан ишимни бир ёрукъгъа салма бажарылды. Ондан къайры, мени бек гъаракатчы, бажарывлу ва билимли ойчуларым бар эди. Инг башлап районда жинаятчылыкъ ишлер артгъанлыгъыны масъаласын чечме тюшдю. О заманларда юртларда кѣп ябушув-токъалашывлар бола эди.

–Мен школада ишлейгенде, муаллимни иши лап да къыйындыр деп ойлаша эдим. Тек райкомгъа чыкъгъанда, янгылыш болгъанымны тез англадым. Кабинетлерде олтурагъан девюрлер тюгюл эди. Къаратанг булан гече болгъанчарайкомну секретарлары халкъны арасында бола эди: ашлыкъ оьсдюрювчулени, савунчуланы, хали согъувчуланы... Район учун агъамиятлы масъалаланы янгыз шо меселде, халкъ булан янаша ишлей туруп чечип болагъанын меняхшы англай эдим. Бир де алгъасавлу къарарлар къабул этмей эдим,–деп хабарлай С.Шихсинова.

Ол районгъа башчылыкъ этеген заманларда Хив район республикада ал сыдыралагъа чыгъа.

Загъмат гъаракатдан къайры, ол бырынгъы табасаран адатланы да янгыртма уруна. Мисал учун, Сабиятны яхшылыгъындан районда бырынгъы Эбельцан деген байрамны янгыдан къаршылама башлады. Отлар ягъыла, милли ашлар гъазирлене, йыбав-той бола эди...

–Биринчилей шо байрамны биз 1970-нчи йылда оьтгердик. Уллу майданда, ачыкъ кѣкню тюбюнде тизив концертлер болду. Концерт битгенде де, халкъ тозулмай эди, байрам узатылгъанны сую эди. Артистлер, йыравлар етишмей эди. Муна гъали къарайман телевизоргъа, йыравлардан кѣп зат ёкъ. О заманлар олар къайда болгъан экен?! –деп кюлей Сабият Гъажикеримовна.

Шо йылларда районда этилген ишлени гъакъында айтып битдирмеге де къыйын. Къайдан гюч де ва ругъ да табыла эди,–деп тамаша бола Сабият Шихсинова.

–Гѣзлерим осал гѣреген болуп, магъа секретар ишимни къойма тюшдю. Мени хали согъагъан фабрикагъа бакъдырдылар. Онда бираз сама низам салып, ишни барышын тюзелтип болардай адам тарыкъ эди. Макътанып айтагъаным тюгюл, тек аз заманны ичинде низам да салынды, ишлер де бир ёрукъгъа тюшдю. Бир нече йыл оьтгюп, мени районну Маданият уьюне чыгъардылар. Маданият тармакъда ишлемек учун ону бары да инче ерлерин англама герек. Янгы ишге гиришип турагъанда, янгыртып къурувну девюрлери башланды ва бары да зат токъталды. Адамланы бирден алышдыргъандай болуп къалды. Биз адамлар булан умуми сѣз табып, гелишип ишлеп уйьренгенбиз. Не айтсагъыз да, совет заманларда халкъ башгъа эди.

Бир зат болуп къалса, гъарибиз бир-бирибиз учун талчыгъа эдик, кѣмек къолубузну узатма къарай эдик,–деп гъалеклене Сабият Гъажикеримовна.

–Биз 30 йылны узагъына, башдан баракълыкъда яшап турдукъ. Алда етишген даражаларыбызны тас этдик. Гележекге ёлубузну танглайгъанда адашдыкъ... Бир нече жагъилнаслуну тас этдик... Олар гъали уллу болуп, яшавда не якъгъа багъып юрюйгенни билмей. Биз бир-бирибизни уйьлерибизден чыкъмай эдик. Гъалигиле компьютер буса болуп къала. Гъали заманлар башгъа... Гъатта ювукъ къардашларым да сийрек гелеген болгъан. Гъариси гъар гюнлюкню ойланып, талашып айлана. Гъариси озъю учун яшай. Шо яшавмы дагъы? Мен гетген заманланы сагъынаман,–деп, Сабият теренден кюстюне.

Сабият Гъажикеримовна булангъы лакъырыбыз тамамлана туруп, ол бирден озъю Владимир Ильич Ленинни портрети булангъы хали сокъгъанын эсгерди. Шо хали гъали Дербентдеги музейде сакълана.

–Меняш заманымдан тутуп бугюнге ерли хали согъаман. Нечени сокъгъанымны санавун да билмеймен. Ондан къайры, торунларыма исси юн чораплар согъаман. Оланы аякълары даим исси болма тарыкъ. Олардан таба улланасыны озълеге бакъгъан якъдагъы юрек иссилегин де сезедир,–дей С. Шихсинова.

Озокъда, Сабият Гъажикеримовнаны къысматында къыйынлы мюгълетлер де болмай къалмагъан. Хыйлы ювукъ адамларын тас этген. Бираз алларда къызларыны уллусу башгъа дюньягъа гѣчдю. Буса да, ол гележекке инамлыкъ булан къарай. Ону жагълыгъына жап-жагъил къызлар да сукъланар эди. Сабият Гъажикеримовна дюньяда болуп турагъан гъаллагъа даим тергев бере, газетлени охуй. Огъар эсли, къарт адам деп айтма тилинг айланмай.

«Дагъыстанлы къатын» деген журналны охувчуларына не зат ёрар эдигиз деген адатлы соравубузгъа, Сабият Шихсинова бары да ойларын, ёравларын айтмакъ учун сѣзлери етишмежегин англата.

–Инг башлап барыгъызгъа да савлукъ ва узакъ оьмюр ёрайман! Гъалиги къыйынлыкълагъа бойсынмай алгъа юрюгюз!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

УНУТУЛГЪАН ТАРМАКЪ

*Дюнъяда инг де яхшы табиат боявлар
Дагъыстанда этиле болгъан*

Францияны къумач согъувчуланы шагъары деп гысапланагъан Авиньонну майданларыны бирисинде дагъыстанлы Кербалай Гьюсенге эсделик салынгъан. Тюбюнде : «Къыр маренаны урлукъларын оьсдюрме бажаргъан адамгъа», – деп язылгъан. Гъали чи тарихи ватанында ону атын билегенлер ва эсге алагъанлар къалма да къалмагъандыр. Бугюнге ерли етишген маълуматлагъа гёре, Кербалай Дербентде яшай болгъан. Хоншулары, ону къайдагъы чёп отлар булан доланагъанына къарап, даим огъар кюлей болгъан. Олянгызлыкъда ва пакъырлыкъда оьлюп гетген.

Алда Дагъыстанны чанглы ёлларындан марена булан юкленген уллу-уллу тую кериванлар юрюй эди. Бырынгъы арап тарихчилер эсгерен кюйде, Гюнчыгъыш базарларда, мисал учун, Индияда Дербентден, Гъайдакъдан, Табасарандан, Хазар

Францияны къумач согъувчуланы шагъары деп гысапланагъан Авиньонну майданларыны бирисинде дагъыстанлы Кербалай Гьюсенге эсделик салынгъан. Тюбюнде : «Къыр маренаны урлукъларын оьсдюрме бажаргъан адамгъа», – деп язылгъан.

пачалыгъындан гелген савдюгерчилер аслу гъалда маренаны къурутулгъан ва уватылгъан тамурун сата болгъан.

Шо оьсюмлюк Дагъыстанны бары да тюз бойларында оьсе. Ону тамурларында ализарин, пурпурин ва оьзге боявлар бар. Шону булан боялгъан халилер эпсиз гёзел, яркъ бола ва асрулар бою оьзлени башлапгъы туюн тас этмей. Шо саялы хали ва къумач согъувну маренасыз гёз алгъа гелтирме бажарылмайгъанына тамаша болма суймей. Юз йылланы боюнда шо оьсюмлюк минглер булангъы дагъыстанлылагъа азыкъ берип тургъан.

Ерли адамлар гъар туюлю боявланы уста кюйде гъазирлей болгъан. Орус алим ва сапарчы Илья Березин дербентлилени хозяйство чалышывунда маренаны оьсдюрюв нечик агъамиятлы ерни тутагъаны гъакъында айта туруп, 1848-нчи йылда: « Дарваг оьзенден башлап темиркъазыкъ якъгъа багъып авлакъларда янгыз марена оьсдюрюле. Шагъарны айланасын маренаны хасилери къуршагъан. Сув етишеген бираз сама бош ер бар буса, дербентлилер дагъы затны оьсдюрмей, шо бояв оьсюмлюкню чача», – деп язгъан.

Шону булан байлавлу бирдагъы-бир къужурлу мисал. 1843-нчю йылны март айында Орус пачаны указы булан Дербентни герби токъташдырыла. Гербни онг янында маренаны тамурларыны ва чечеклерини сураты этилген. Гечге таба маренаны суратын юзюм салкъынгъа алышдыргъанлар.

Маренаны оьсдюрюв Дагъыстанда ХУІІІ, ХІХ асруларда лап оьр даражалагъа етише. Шо буса хоншу Россияда болуп турагъан агъвалатлар булан байлавлу эди. Зор Империя миллионлукъ армияны къурма гирише. Асгерге чакъырылагъанланы гийиндирмек, опуракъ булан таъмин этмек учун янгы ва янгы заводлар ва фабриклер ачыла. Муна шо заман орус фабрикантлар Дагъыстанда оьсдюрюлеген маренаны эсге ала. 1757-нчи йылда Кавказда маренаны тамурларын уватагъан ва ишлетеген биринчи завод ачыла.

Алда орус фабрикантлар табиат боявланы Гюнбатыш Европандан алып гелме борчлу болгъан. Эни буса дагъыстан марена, мисал учун, француз маренандан эки керен багъа токътаса да, олар бизин бойларда болдурулгъан крапны (маренаны уватылгъан тамурлары) сатып алма муштарлы эди. Неге тюгюл, бизин якъларда оьсген маренаны саняны хыйлы артыкъ болгъан. Ондан къайры, марена оьсген хасилени арасында гюзлюк будай оьсдюрюле эди. Шо буса топуракъдагъы бавукълукъну сакъланма кѳмек эте эди. Шо саялы сабынчылар эки тюшюм ала эди. 1863-нчю йылда Дагъыстанда 16 минг десятинге марена чачылгъан болгъан. Шо йыл Россиягъа ва Европаны пачалыкъларына 197430 пуд маренаны уватылгъан тамурлары сатылгъан болгъан.

Дагъыстанны темиркъязыкъ бойларында маренаны лап да кѳп Эндирейдеги Гъажаматовланы бий тухуму чача болгъан. Бу тухумну Англияны савдюгерчилери булан тезден берли байлавлукълары болгъан. Хасавюрт округну топуракъларында оьсдюрюлген бояв тамур гемеолер булан Аштархандан таба Британия атавлагъа етишдириле болгъан. Орус химик Зелинский анилинни (химия бояв) ачгъанда, марена оьсдюрюлеген майданлар шайлы кемий ва аста-аста токътала. Ахырынчылай бояв оьсюмлюк Кѳстекни къырында чачылгъан болгъан.

Анилин къолланма башлангъанда, дагъыстан хали согъувчуланы иши де шайлы тѳбенлеше. Халилер оьзлени алдагъы гѳзеллигин тас эте. Учуз деп, хали согъувчулар химия боявлагъа гѳче ва шону булан дюнья базарларында халилени багъасы кепекге чыгъа. Оьзлени халилери булан бютюн дюньягъа макъталгъан Иранны шагъы хали согъувда химия боявланы къоллагъан адамны къолун гесмек деп, къарар чыгъаргъан болгъан. Амма шолар къатты такъсырлавлардан да асув болмады. Бугюнлерде тюкенлерде ва базарларда

сатылагъан халилени 90 проценти анилин булан боялгъан.

Буса да айры-айры пачалыкъларда унутулгъан тармакъны янгыртма къарайлар. Халилеге алдагъы гѳзеллигин къайтарма белсенгенлер. Ондан къайры, марена дарман оьсюмлюк деп де гъисап-

«Гъар шанжал, гъар стол бизин ерден айыра. Хали буса ер булан байлангъанлыкъны белгиси. Хали йимик, анадаш топуракъ булан байлангъан мен дагъы бир саниятны да билмеймен».

Анар. Халини яш заманлары.

лана ва гъар тюрюлю дарманланы гъазирлевде къоллана.

Дагъыстанда да шо якъдан бир тюрюлю къастлар этилген эди. Гетген асуну 80-нчи йылларында Дагъыстан илму-ахтарыв юрт хозяйство институтну Хасавюртда ерлешген сынав станциясында маренаны чачгъан болгъан. Натижалар алимлини сююндюрген. Гъар гектардан 2,5 центр тамурлар алынгъан.

Гъали республикада гетген девюрлени къайдалары къолланагъан биргине-бир Табасаран къалгъан. Тюсюн айтгъанда, табиат боявланы уый-абзарларда гъазирлев кѳп къол загъматны, гючню, чыдамлыкъны талап этеген иш.

* * *

Марена—къуллукъ этме тынч оьсюмлюк. Алимлини сынавлары гѳрсетген кюйде, шо табиат оьсюмлюк не топуракъларда да мол тюшюм бере. Гъатта, Магъачкъаланы айланасындагъы къайырчакъ ерлеринде чачса да оьсежек. Маренаны оьсдюрюв янгырттылып, тамурларын ишлетеген алдынлы цехлер де къурулса, шо дагъыстан хали согъув саниятына тобукъдан турма тизив имканлыкъ бережек эди.

АЛАВ АЛИЕВ

Женщина Дагестана

На кумыкском языке

Учредитель:

Министерство информатизации, связи и массовых коммуникаций РД.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: J-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

П. З. АБАКАРОВА

ответственный секретарь

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

С. Г. ПАРХАДАНОВА

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,
А. ТАЖУДИНОВА,
В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,
e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1^а.
e-mail: J-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина Дагестана»: женщинадагестана.рф

Сдано в набор 10.01.2019.

Подписано в печать 28.01.2019.

Формат бумаги 60 x 84¹/₈.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0106. Тираж (3300) 608 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском, кумыкском, лакском, лезгинском, русском, табасаранском языках один раз в два месяца. Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ТУ05-00368 выдано Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Дагестан.

На обложке:

I – Елена Тагирова, генеральный директор РГВК «Дагестан»; III – К юбилею ДМИИ имени П. С. Гамзатовой.

Асруланы гъакъындагъы эсделик

Дагъыстанны сурат этив саният музейи о замангъы РСФСР-ни маданият министерлигини буйругъу булан 1958-нчи йылда Дагъыстан сурат галереяны кюрчюсюнде ачылгъан.

Ондан алдагъы девюрлеге гёз къаратсакъ, музей ачывну масъаласын XIX асруда о замангъы ярыкъландырывчулар, белгили маданият чалшыывчулар гётерме башлагъан. 1881-нчи йылда врач И.С.Костемировский оъзюню васиятында Дагъыстанда халкъ саниятланы мезейин ачмакъ учун 2279 манат васият этген болгъан. 30 йылны узагъында банкда сакъланып тургъан шо акъча процентлер къошулуп хыйлы артгъан. 1911-нчи йылны октябрь айыны 29-нда Дагъыстанны губернатору Вольскийни къарары булан Темир-Хан-Шурада И.Костемировскийни атындагъы Халкъ саниятланы музейи ачыла.

Инкъылапдан сонггъу башлапгъы йылларда музей ябыла ва ондагъы экспонатланы Порт-Петровскиге гёчюрелер. 1923-нчю йылны ноябр айында Дагъыстан музей комитет къурула ва ону башчысы этилип Билим беривню наркому Алибек Тахо-Годи белгилене.

Шо вакътини ичинде «Чебер музей» ачмакъ деген къарар да къабул этиле. Музейни кёбюсю экспонатлары: суратлар, скульптуралар, керамика Москвадагъы ва Петербургдагъы пачалыкъ музейлени фондларындан гелтириле. Тахо-Години гъаракаты булан музей Гюнбатыш Европаны XVI, XIX асрулардагъы художниклери этген суратлар булан толумлаша. Ондан къайры, Дагъыстангъа Л. Барятинский бийни чебер коллекциясы ва художник Т. Горшельтни бир нече суратлары бакъдырыла. Тибилиси-деги Кавказ дав-тарихи музейинден Ф. Рубону «Ахульго», «Штурм аула Гимры», Н.Сверчковну «Портрет Шамиля», Ф.Байковну «Переход горцев через реку», Гагарин бийни карандаш булан этилген 18 литог-

рафиясы йибериле. «Бизге янгыз суратланы жыйма тарыкъ тюгюл, бизге герти музей герек», – дей болгъан Тахо-Годи.

1958-нчи йылны сентябр айыны башларында Магъачкъалада Марковну атындагъы орамда 200 квадрат метр майданы булангъы бинада Дагъыстанны сурат этив саниятыны музейи ачыла. Музейде башлапгъы вакътилерде Гюнбатыш Европаны, орус ва совет художниклени 200-ден де артыкъ суратлары ерлешдирилген болгъан.

1964-нчю йылда музейни директору этилип Патимат Сайитовна Гъамзатова белгилене. Ол музейге 36 йыл башчылыкъ этип тургъан. Шо йылланы ичинде экспонатланы санаву 1400-ге ерли етишген. Музейни аты янгыз бизин уълкеде тюгюл, тыш пачалыкъларда да танывлу бола. Музейни 10 залында бары да асруланы къуршайгъан экспонатлар жыйылгъан. Музейге «Гиччи Эрмитаж» деп айтылагъаны да негъакъ тюгюл. 2000-нчи йылда Дагъыстанны гъукуматыны къарары булан музейге Патимат Гъамзатованы аты къоюла.

Музейни гъалиги директору Салигъат Расуловна Гъамзатова бугюнго талапланы да гъисапгъа алып, анасыны ишин уъстюнлю кюйде узата. Музей бютюнроссия ва халкъара даражадагъы къужурлу выставкаланы, чебер чараланы оьтгере. Музей Темиркъязыкъ Кавказдагъы инг де уллу ва абурлу илму-ярыкъландырывчу центргъа айлангъан.

Музейни 60 йыллыкъ юбилейине байлавлу Дагъыстанда бир тюрлю чаралар оьтгерилген. Поэзияны театрындагъы яратывчу ахшам ва «Дагъыстанны инчесанияты Россияны музейлеринде» деген конференция, айрокъда, къужурлу ва таъсирли кюйде оьтген. Конференцияны ишинде Россияны белгили музейлерини яратывчу къуллукъчулары ортакъчылыкъ этген.

МАРИНА ШЕВЧЕНКО

«КАЖДЫЙ ГРАЖДАНИН-ГОРЕЦ ОБЯЗАН ХРАНИТЬ И НЕ ДОПУСКАТЬ ПРОДАЖУ И ВЫВОЗ ЗА ПРЕДЕЛЫ ДАГЕСТАНА НАХОДЯЩИХСЯ У НЕГО ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА».

Н. Самурский, председатель Дагревкома. 1923 г.

